

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan
denzelve verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij
dezen de Stad *Cindhoven*.

ingevolge het, door haar gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

*Lynde een Schild parte, het
een klimmende Leeuw, het
met drie Torens Waanden en
eene Kroon en Vijf fleurons,*

*rechts van Lazuur beladen met
twee meden van Lazuur, en beladen
pal. - Het Schild gedekt met
alles van goud.*

Gedaan in 'S GRAVENHAGE den 16. July 1817.

M. J. J. G. v. d. W. v. d. W.
van 'S. G. v. d. W.

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD.

De Maer van Cindhoven Secretaris.

BEWAARPLAATS <i>RANS</i>	ARCHIEF/COLLECTIE <i>Prov. Beheer</i>	INV./CAT.NR. <i>4307</i>	FOTONEGATIE PLAATS EN NR	
DATUM: <i>kopie 1838</i>		ZEGEL VAN <i>Eindhoven</i>		
<div style="text-align: center;"> </div>		FUNCTIE		
		RANDSCHRIFT		
		ZEGELCLAUSULE		
		VOORSTELLING		
MATERIAAL	KLEUR	VORM	MAAT	STAAT

105

Endhoven, den 22 July 1868

n° 283

Ik heb de eer U, Myne Heeren, hierby te doen
toekomen afdrukken met den natten stempel en in lak
van de vroegere gemeente/regels en van den stempel tegenal
woordig in gebruik en zulks in voldoening aan een Circulaire van 3 den 4.

Al deze regels stellen voor een klummerschen eeuw
en drie posthoornen.

N° 1 Het oudste Regal dat nog op documenten in het
gemeente archief voorkomt, waarvan de
stempel nog aanwezig is, is van de 13^e en 14^e eeuw.
Hierop komt de naam der gemeente voor als Endhoven

N° 2 Waarvan de stempel niet meer bestaat, is van de
15 en 16 eeuw. De naam der gemeente daarop is
gelijk als op dien onder n° 1 bedoeld

N° 3 is van de 17^e eeuw. De stempel is nog voorhan
de naam der gemeente komt daarop voor als Byndhoven

N° 4 De stempel hiervan, die van de 18^e eeuw is, is
niet meer aanwezig. De naam der gemeente is
daarop Byndhoven

N° 5. De tegenwoordige stempel. Hierop komt de naam
der gemeente als Endhoven voor.

De Burgemeester van Endhoven

J. J. Smits

aan

Heeren Gedeputeerde Staten
van Noordbrabant

2

S. W.

S. W.

S. W.

S. W.

S. W.

52

82

42

22

72

48A

//
//

nr 2 in
alt. front

bezeichnet Schmidt
1601-1669 (1679?)

Embleme de la Couronne de France

48R

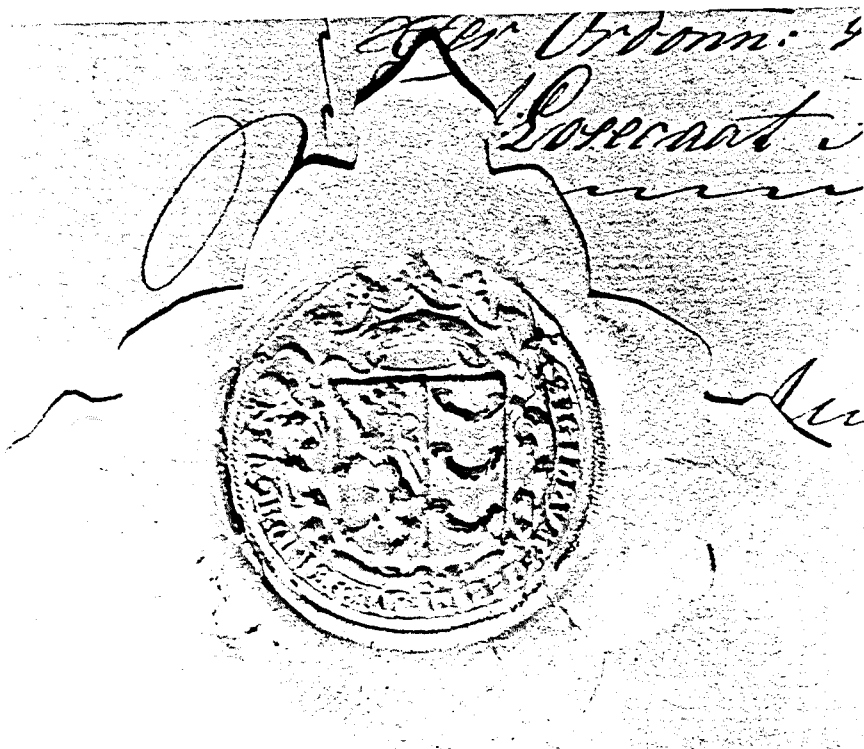
//

Embleme de la Couronne de France

zegel Eindhoven (Smit n° 3)
in gebruik 1675-1765 (bekend)
vermoedelijk vervaardigd in
1675

afdruk 8.8.1709 (AA Ehv -
tolbrieven)

zegel Eindhoven (Smit n° 4)
in gebruik 1767-1806 (bekend)
afdruk onder papieren ruit
12.11.1783 (AAEhv - uitgaande
borgbrieven)

HET WAPEN DER GEMEENTE EINDHOVEN

Een gemeentezegel was oudtijds zelden banaal. Het betekende niet alleen een rechtsfeit — want eene gemeente was eene rechtsfiguur —, maar gaf dat aan op eene kenmerkende en eigene wijze. Het zegel was niet alleen waar, maar beelde die waarheid uit in een vorm, die haar voor het meest ongeoeffend of onoplettend oog deed onderkennen. Een voorbeeld daarvan is het oudste hiernaast afgebeelde zegel van Eindhoven.

De vroegste historisch vaststaande vermelding van Eindhoven is in eene acte van het jaar 1232, waarbij de gemeente dezelfde stadsrechten als 's Hertogenbosch ontving. Zoo Eindhoven reeds vóórdien bestond — en er is geene reden om het tegendeel aan te nemen, — dan heeft de plaats in dat jaar toch eerst beteekenis verkregen. Het zegel vermeldt dan ook uitdrukkelijk de kwaliteit der stad. Het omschrift luidt: sigillum opidi de Endehoven".

Er is meer; ook wordt daarin afgebeeld, onder wiens heerlijkheid de stad zich bekent te zijn, namelijk onder die van den hertog van Brabant en van een lid der familie Van Heurne. Op het eerste zinspeelt de leeuw, sedert het einde der 12de eeuw het symbool van den hertog, op het tweede het drie-horens of trompen-symbool, welbekend uit het wapen der Van Heurne's.

Van dit zegel, waarvan het stempel nóg ter secretarie berust, hangt de oudst bekende afdruk aan eene acte van 8 Mrt. 1355, heden o. a., want er zijn verschillende grossen van uitgegeven, bewaard ten gemeentearchieve van 's Hertogenbosch.

Hoewel spelling en lettertype toelaten het stempel te beschouwen als datgene, dat onmiddellijk in 1232 is vervaardigd, belet dit de zinspeling op de heerlijkheid der Van Heurne's. Immers, al beweert Butkens, dat de baronie van Cranendonk, waarvan Eindhoven — behoudens tegenbewijs — van den begin deel heeft uitgemaakt, reeds in het begin der 13de eeuw aan Engelbert van Heurne behoord heeft, bewijs daarvoor levert hij niet en, laat ik dit er aan toevoegen, zoo iets komt mij ook geheel onwaarschijnlijk voor. Goethals in zijn *Histoire généalogique de la maison de Hornes* laat Willem van Heurne Eindhoven verkrijgen in het midden der 13de eeuw door zijn huwelijk met Helwida van Wickerode, maar ook daarvoor ontbreekt het bewijs. Integendeel berust in het Gemeente-archief volgens vermelding van Houben eene acte van 1307, waarbij de zoon van bovengenoemden, eveneens Willem geheeten, als heer van Cranendonk, aan die van Woensel gemeentegronden verkoopt en dit met consent van zijne vrouw Elisabeth van Loon, waaruit ik de conclusie trek, dat deze laatste hem de baronie van Cranendonk (en dus ook Eindhoven) heeft aangebracht. Willem zou volgens Butkens in 1266 gehuwd zijn — eene bevestiging van dit jaartal heb ik nergens gevonden — en komt het eerst officieel als heer van Cranendonk voor in eene acte van 1282, waarbij hij en de hertog van Brabant hunne wederzijdsche rechten in de baronie regelen, te vinden in Wauters, *Origine et developpement des libertés et communes belges*. Dezelfde Willem wordt het laatst vermeld in eene acte van 10 Jan. 1311, bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, en wellicht nog in één van 10 Jan. 1314, vermeld in Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, deel I, waarin van Willem, heer van Cranendonk wordt gesproken, waarna de heerlijkheid door het huwelijk van zijne dochter Aleidis met Willem van Sevenborren in laatstgenoemd geslacht is overgegaan.

Willem van Sevenborren wordt als zoodanig het eerst genoemd, hetzij in de bovenvermelde acte van 1314, hetzij in het zoogenaamde Latijnsch Boek van het jaar 1318, een Brabantsch leenregister, thans ten Algemeenen Rijksarchieve te Brussel bewaard. Wat de leeuw als hertogelijk symbool aangaat, staat het vast, dat deze tusschen de jaren 1288, tijdstip van den slag van Woeringen, en 1314 door vier leeuwen is vervangen. Uit dit alles kan dus de voorloopige conclusie getrokken worden, dat het tegenwoordige zegelstempel tusschen de jaren 1266 en 1314 is aangemaakt, aangenomen, dat het niet eene angstvallig aan den vorm houdende repliek uit de eerste helft der 14^e eeuw van het destijds versleten ouder zegelstempel is.

Dit zegel bevat de bedoelde symbolen zonder wapenschild of -schilden. Immers de symbolen hebben in zich zelf waarde. Als de hertog van Brabant of de heer van Heurne het hunne op een schild plaatsen, dan wil dit in den grond alleen zeggen, dat zij krijgsoversten zijn, die onder dit teeken hunne soldaten aanvoeren en in eene gesloten formatie bijeen houden. Mogelijk gebeurde het, dat eene gemeente, hetzij uit onwetendheid, hetzij door het uitslijten der rechtsbeteekenis niet alleen het heerlijk symbool, maar ook het wapenschild in haar zegel opnam, dit alles doet aan de beteekenis van het gestelde niets af, afgezien nog van mijn vermoeden, dat dergelijke misbruiken eerst in de 14^e eeuw aanvangen. Integendeel is de handelwijze der stad Eindhoven juridisch juist, zij het, dat zij in dit licht in de 14^e eeuw als ouderwetsch kan toeschijnen. Overweegt men nu van den anderen kant, dat de hertog zelf in de 2de helft der 13^e eeuw niet schroomt zijn symbool op de rijksmunt op een schild te plaatsen, zij het verre van regelmatig — het recht van muntslag heeft natuurlijk met zijne kwaliteit van legeraanvoerder niets te maken — en dat de Van Heurne's in het 1ste kwart der 14de eeuw hem daarin navolgen, dan levert ook dit een argument voor

het vermoeden, dat het zegel van Eindhoven, zelfs in aanmerking nemend, dat de stad afgelegen is, eerder in de 13de dan in de 14de eeuw moet geplaatst worden. Feitelijk verzet zich niets er tegen, dat het in of kort na 1282 en naar aanleiding van het reeds genoemde contract uit dat jaar vervaardigd is.

Dit zegel heeft den volgenden ontwikkelingsgang doorloopen. Niet het omschrift, maar leeuw en trompen waren voor den gemeenen man het kenmerkend deel van het zegel. Wat kon hem de bloote vermelding zeggen, dat de gemeente geen dorp, maar eene stad was, nu zij daarvoor geen sprekend symbool als een beeld van den stads-muur of van een stadspoort, gelijk elders gebruikelijk, gekozen had. Zoodra de tijdgenooten van Willem van Heurne gestorven waren en het zogenoemde vier-leeuwen-symbool voorgoed burgerrecht verkregen had; m. a. w. reeds vóór het midden der 14de eeuw, ging de juiste beteekenis van leeuw en trompen in vereeniging verloren. Het geheel werd iets specifiek Eindhovenschen en het slot was, dat de stad, met voorbijgang van de oorspronkelijke rechtsbeteekenis van het schild, leeuw en trompen als eigen symbool op het schild

2.

Behalve het oudste zegel stempel zijn er van Eindhoven tot het einde der 18de eeuw nog zes andere bekend, ongeacht vele schepenzegels.¹⁾ Grootendeels is dit het gevolg van specialisatie. Zoonals

1) Een 20-tal van deze laatste, van het begin der 16de eeuw af, zijn, volgens mededeeling van den gemeente-archivaris den heer M. van der Waerden, thans nog ter gemeente-secretarie aanwezig.

voor de gerechtelijke acten de zegeling met individueele schepenzegels gebruikelijk werd, zoo deed de stad zich in het midden der 16de eeuw het missivenzegel snijden, dat sub 2 is afgebeeld. Het was bestemd tot sluiting der „besloten” brieven, welke soort zegels in de Nederlandsche gemeentelijke administratie reeds in de 15de eeuw bekend is.

Bedoeld zegel bevat in het midden stadswapen in een vierpas met eenig ander weinig opmerkelijk ornament. Het omschrift luidt: sigillum oppidi de Endehoven ad legata. Ongewoon is, dat het omschrift of beter het kruisje, waarmede het aanvangt, niet midden, maar links boven aanvangt en dat rechts boven, tusschen sigillum en oppidi een wat onduidelijk merk, vermoedelijk een kruis in een cirkeltje geplaatst is. Uit een inktafdruk, geplaatst in den manuscript-inventaris van het gemeentearchief van Hermans, schijnt op te maken, dat het stempel nog in den modernen tijd, hoezeer niet meer in dien van Hermans, gelijk hij aanteekent, ter secretarie aanwezig was.¹⁾

Ik merk op, hoe uit dit zegel de vormelijkheid der middeleeuwen blijkt. Aan wapens en dergelijke zaken hechtte men destijds veel meer beteekenis dan tegenwoordig en vooral was dit het geval, als het recht hierbij in het spel kwam. Het recht was formeel en zocht in uiterlijkheden zijne waarborgen. Als bewijs gelde nu, hoe in het tweede zegel eene fout van het eerste herhaald is, want dat de trompen met de monding (heraldisch) links voorgesteld zijn, is klaarblijkelijk eene willekeurige daad van den 13de eeuwsehen stempelsnijder geweest, die in deze aan een half rond vlak gebonden was. In alle wapens der familie van Heurne wordt de monding (heraldisch) rechts voorgesteld en hetzelfde is ook bij het stadswapen, gelijk bij Butkens afgebeeld, het geval De latere stadszegels zijn in dit opzicht correct.

1) Een moderne lakafdruk ten Algemeenen Rijksarchieve wijst er eveneens op, dat het nog bestaat, schoon mij niet bekend waar.

Het derde hiernaast afgebeelde zegel is, naar zijn stijl te oordeelen 17de eeuwsch. Het is mij uit een inktafdruk,

3.

vóórin geplakt in den reeds genoemden archief-inventaris, bekend.¹⁾ Het bevat het wapen der stad, nog steeds met de averechtsts geplaatste horens, gedekt door eene kroon met vijf fleurons, eene wapenkroon, die generlei bepaalden rang aanduidt, louter een ornament dus, vermoedelijk geïnspireerd op de kroon, die meerdere stemhebbende steden der republiek, als dragers der souvereiniteit pro indiviso aangenomen hebben. Het omschrift luidt: Sigillum oppidi de Eindhoven.

Het in tijdorde volgend zegel, dat ik uit het einde der 17de of begin der 18de eeuw schat, sub 4 hierneven afgebeeld,²⁾ bevat weder het stadswapen, thans met de horens heraldisch juist geplaatst, gedekt door de kroon. Het schild is aan weerszijden door ornamenten omgeven, dat eene 17de eeuwse cartouche schijnt te zijn, door eene latere hand, naar toenmaals geldenden smaak getinterpreteerd. Langs den omtrek, door de kroon onderbroken, loopt een gladde banderole met het opschrift: sigillum oppidi de Eindhoven, die aan sierlijk gewonden koorden uit de kroon schijnt af te hangen. Is mijn vermoeden juist, dan heeft dit of reeds het vorige zegel destijds weder eene functie van het alleroudste overgenomen en bleef dit laatste voortaan tot de certificatie van stads' schuldbrieven beperkt. Zoo

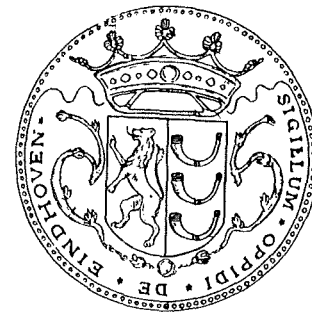

4.

1) Ten Algemeenen Rijks-archieve te 's Gravenhage berust een moderne inktafdruk, zoodat het stempel nog bewaard schijnt, schoon mij onbekend waar.

2) De afbeelding is letwat onduidelijk, omdat de afdruk dubbel is.

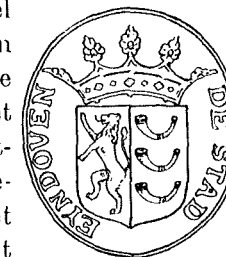
althans is het te 's Hertogenbosch en in menige andere plaats gegaan en kan ik mij alleen op die wijze de zorg voorstellen, waarmede het thans meer dan zes eeuwen oud gedenkstuk — evenals te 's Hertogenbosch — bewaard is.¹⁾ Intusschen is mij van no. 4 slechts één afdruk en wel op een brief van het gemeente-bestuur aan Representanten van het Volk van Bataafsch Braband van 29 Jan. 1798²⁾ bekend, zuiver anachronisme, niet alleen wegens de tijdsomstandigheden, maar ook omdat het

5.

stempel reeds sedert lang door een ander vervangen was en alleen gebruikt, omdat dat jongere blijkbaar niet bij de hand was. Dit latere zegel, hierbij sub 5 afgebeeld, en waarvan de stempel ter secretarie bewaard bleef, is slechts eene weinig geslaagde vernieuwing van het vorige. Ik vond het op stukken van 1795 gebruikt³⁾

Ten slotte moet ik een zesde zegel vermelden, hier naast afgebeeld, en waarvan de stempel nog ter secretarie voorhanden is. Vermoedelijk is het nog 18de eeuwsch en voor het dichtlakken van brieven gebruikelijk geweest. Het bevat wapenkroon, het omschrift „de stad Eindhoven” en lijkt ook wegens zijn ovalen vorm op zegel no. 3 geïnspireerd.

6.

Tot nog toe was doorgaans van het zegel en als terloops van het wapen van Eindhoven sprake. Dat zegel en

1) Naar de heer van der Waerden mij mededeelde, is het te Eindhoven in afdruk slechts op acten van 1483 en 1495 aanwezig. Daar de afdrukken der jongere zegelstempels echter evenmin in het oud archief gevonden worden, is in deze vooralsnog geen zekerheid te verkrijgen.

2) In het archief der Gewestelijke Besturen, bewaard ten Rijksarchieve in Noordbrabant.

3) In het archief als boven.

wapen verschillende zaken zijn, is duidelijk genoeg. Van een zegel is alleen de vorm typisch eigen, terwijl de kleur door internationale gebruiken bepaald wordt. Eindhoven zegelde aanvankelijk als iedere andere gemeente in groene en waarschijnlijk eerst sedert de 18de eeuw in roode was. Een wapen daarentegen is noodzakelijk eene combinatie van vorm en kleur, d. w. z. een wapen is onveranderlijk van dezelfde vorm en kleuren en deze kleuren zijn daaraan inhaerent, al mogen zij van elders ontleend zijn. De kleuren van Eindhoven zijn rood-wit, ontleend aan die van den landsheer, op hunne beurt eene erfenis van het Lotharingsche rijk, waaraan de Brabantsche vorsten hunne hertogelijke waardigheid ontleend hebben. Langs een omweg vertoont de Brabantsche leeuw in het wapen van Eindhoven dus weder zijn oorspronkelijke roode kleur. Met het Van Heurne symbool is het denzelfden weg gegaan, want, terwijl de familie zelf de roode trompen op een gouden veld voerde, zijn zij in het wapen van Eindhoven van zilver op een rooden grond. Ik heb hierover reeds vroeger geschreven en voor Eindhoven is eene dergelijke bewijsvoering bovendien onnoodig, omdat men zich eenvoudig op de afbeelding bij Butkens beroepen kan.

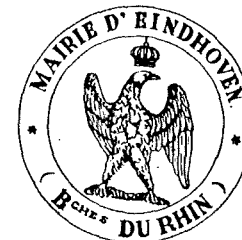
Op het einde der 18de eeuw zegevierden hier te lande de beginselen der Fransche Revolutie en schafte Eindhoven zich met andere een zegel naar den nieuwen trant aan. Het wordt sub 7 hier afgebeeld, met zijn typisch ovalen vorm en niet minder typische alegorie. De Bataafsche, geene andere dan de gelauwerde Fransche maagd met speer en vrijheidshoed, draagt in de rechterhand de weegschaal, als blijk van orde en gerechtigheid en geeft in de linker door den lictorenbundel te kennen, dat zij haar gezag wenscht te handhaven. Het omschrift luidt: Gemeentebestuur van Eindhoven. Het stempel is nog ter secretarie aanwezig.

Sub 7.

Men merke nu, in tegenstelling met hetgeen ik in den aanhef van dit artikel schreef, de banaliteit dezer voorstelling op. In iedere gemeente, die het geld er voor over had, in de stempels van openbare colleges van allerlei aard, zal men diezelfde maagd en symbolen terugvinden. Dit zegel van Eindhoven is onpersoonlijk en dus weder de juiste uitbeelding van eene nieuw ingetreden rechtsverhouding. De republiek is één en ondeelbaar; hare wetten en machtsmiddelen zijn overal dezelfde; de gemeenten zijn nog slechts administratieve onderdeelen van het centrale gezag.

Ik verwijs voor de juistheid dezer opmerkingen naar het volgend intkzegel, sub 8 hiernaast afgebeeld en nog ter secretarie aanwezig, dat deze in den grond Latijnsche centralisatie in al zijne nuchterheid symboliseert.

8

In het jaar 1814 volgde hierop de noodzakelijke reactie, zich ook op het gebied der gemeentewapens uitende.

Bij Souverein Besluit van 24 Dec. 1814 werd bepaald, dat de Hooge Raad van Adel alle steden, dorpen en heerlijkheden, districten en corporatiën, welke voorheen of tot dusverre het gebruik van wapens gehad hebben, zoude oproepen om eene afteekening van derzelve wapens aan den voornoemden Raad in te zenden ten einde daarop de souvereine confirmatie en de registratie te kunnen erlangen. Naar aanleiding daarvan verscheen onder dagteekening van 5 Jan. 1815 in de Staatsecurant een oproep van den Hoogen Raad, waarin bovengenoemde lichamen verzocht werd eene nauwkeurige afteekening en beschrijving van derzelve wapens met bijvoeging van alle zoodanige opgaven, als tot den oorsprong en de verkrijging daarvan betrekking hadden aan hem in te zenden. Van den Gouverneur der provincie Noord Brabant ging den 14^{den} Jan. d. a. v. een

dergelijke oproep uit, den 20sten Febr. herhaald, opdat de behandeling der zaken door zijne handen zou geleid worden.

De Burgemeester van Eindhoven heeft daaraan gehoor gegeven bij missive van 16 Mrt. 1815; hij informeerde den Gouverneur, dat zijne moeite om den oorsprong van het wapen der gemeente Eindhoven op te sporen, vergeefsch was geweest en voegde daaraan, zoo hij volkomen ter goedertrouw zeide, een afdruk van het wapen

9.

toe, dat de stad sedert onheuglijke tijden gevoerd had. Inderdaad was het een afdruk van het zegel der stad en de Hooge Raad, het Souverein Besluit aldus interpreterende, dat de samenstelling der verlangde wapens aan de aanvragers moest worden overgelaten, nam daarmee genoegen en corrigeerde de afbeelding alleen naar de toenmaals geldende begrippen van heraldiek, voorzag haar o. a., want het zegel vertoonde geene kleuren, van de rijkskleuren.

De beschrijving van dit wapen (sub 9), verleend bij beschikking van den Hoogen Raad van Adel dd. 16 Juli 1817 luidt: „zijnde een schild parti, het eerste van Lazuur, beladen met een klimmende Leeuw, het tweede mede van Lazuur en beladen met drie horens, staande en pal — het schild gedekt met eene Kroon en vijf fleurons, alles van goud.”

Naar dit verkregen wapen heeft de gemeente in den loop der jaren verschillende, minstens 4 lak- en 2 inktstempels achtereenvolgens doen aanmaken, van welke eenige nog ter secretarie berusten. Zij wijken slechts in onbeteekenende bijzonderheden, als bijvoorbeeld de spelling van den provincienaam of de afmeting der kroon, van elkander af, zoodat met eene enkele reproductie kan volstaan worden. Ook werd het gewoonte, wanneer het wapen in kleuren afgebeeld werd, de scheidingslijn van goud te maken.

Toen de gemeente Eindhoven in 1919 te niet ging, moest voor de nieuwe wel is waar gelijknamige, maar uit zes andere gemeenten samengestelde gemeente in-gevolge de bewoordingen van het Kon. Besluit van 23 April 1919 (Stbl. 181) een nieuw wapen aangevraagd worden, hetgeen tevens de gelegenheid bood om tot de noodzakelijke hernieuwing te komen. Vervolgens is zij bij Kon. Besluit dd. 17 Oct. 1923 „bevestigd” in het gebruik van het door de voormalige gemeente van dien naam gevoerd wapen, zijnde: gedeeld: I in zilver een leeuw van keel, II in keel drie paalsgewijze gerangschikte posthoorns van zilver, beslagen, geopend en gemond van hetzelfde; het schild gedekt met eene vijfbladerige kroon van goud.”

10.

Een inktstempel hiervan is als sub 10 hierboven afgebeeld.

's Hertogenbosch Sept. 1932,

J. P. W. A. SMIT.

AGYLAEUS' RECHTSGEVOEL

In zijne belangrijke bijdrage over Mr. Hendrik Agylaeus in den 37^{en} jaargang van *Taxandria*, (vervolgd in den 38^{en}), wordt door den heer J. A. G. C. Trosée het gevoel en de ontvankelijkheid voor het recht, van genoemden XVIe eeuwschen Bosschen jurist Mr. Agylaeus, blijkbaar hoog aangeslagen en steekt hij dezen daarvoor een pluim op den hoed, die op blz. 232 in de volgende bewoordingen is vervat: ¹⁾

¹⁾ Deze zinsnede is door mij eenigszins ingekort, terwijl enkele woorden zijn gecursiveerd.

5a. Tweede Stadszegel van
 Eindhoven. (16e eeuw).
 (Zie pag. 24).

5b. Zegel der Zuid-Brabantse
 Stad Tervueren.
 (Zie pag. 18).

5c. Het oudste bekende
 Stadszegel van Eind-
 hoven.
 (Zie pag. 18).

(Zie pag. 18)

Het wapen der gemeente Eindhoven is aan ieder ter plaatse bekend als een schild, waarop een leeuw en drie horens zijn afgebeeld. Waarschijnlijk beschouwt men het met de zelfde ogen als bijv. het merk der Philipsfabrieken en houdt beide voor zaken, waaraan de eigendom of de herkomst bijv. van de gemeentelijke autobussen of de Philipsradio en wat dies meer zij, te herkennen zijn. Dit is wel niet onjuist, maar zeer onvolledig, omdat de vergelijking, deze oppervlakkige overeenkomst daargelaten, groote verschillen oplevert. De golven en vonken behoren tot de soort der handels- en fabrieksmerken, maar het wapen tot het publiek recht en vertegenwoordigt iets hooger dan eigendom of recht van octrooi. Het merk van Philips is op zijn best naar analogie der middeleeuwsche huis- en koopmanswerken in den jongsten tijd en volgens moderne begrippen ontstaan. Het wapen van Eindhoven daarentegen is niet alleen middeleeuwsch gedacht, maar werkelijk van dien tijd, immers in hoofdzaak reeds uit de 14de eeuw of zelfs nog ouder. Het is een teeken van gezag sui generis, dat niet alleen stoffelijke belangen als stedelijk eigendom, maar ook geestelijke als bijv. rechtszekerheid verbeeldde.

Ik moet aannemen, dat de beeldspraak van dit wapen thans niet meer begrepen wordt, want wat heeft Eindhoven, oppervlakkig gezien, met een leeuw en met horens te maken? Ik beproef dus gaarne eene verklaring, omdat ik er van overtuigd ben, dat het stadswapen nog volstrekt niet verouderd is of zijne waarde verloren heeft. Wel is deze laatste niet meer de zelfde als ten tijde der middeleeuwen, maar teekens groeien met de zaak, die zij vertegenwoordigen en wie zal zeggen, dat Eindhoven sinds dien niet in belangrijkheid gewonnen heeft?

Tot goed begrip van het heden is de kennis van het verleden noodzakelijk en dus begin ik met den modernen tegenstander even aan het woord te laten. Vermoedelijk zal hij immers opmerken, dat deze leeuw weinig op zijn levenden soortgenoot gelijk en bovendien een onwezenlijke kleur heeft. Ook had men, naar zijne meening, de horens, waarmede de bekende blaasinstrumenten bedoeld zijn, minder primitief en dus modern kunnen afbeelden. Zijne critiek gaat echter aan het wezen der zaak voorbij, omdat het hier niet om werkelijkheid, maar om symboliek gaat. Teekens als deze behoren in een andere gedachtenwereld thuis en maken geestelijke waarden of begrippen op stoffelijke wijze tastbaar. Zoodoende is de leeuw bijv. nog heden een algemeen begrepen symbool van moed.

Een zegel is, ik behoef het nauwelijks te zeggen, een merk, maar van een andere soort dan de reeds genoemde. Nemen wij als voorbeeld de postzegel, thans misschien wel de meest bekende, dan beduidt dit, dat de kosten van het vervoer van een brief en in het algemeen van eene dienstverrichting der

12. 17

postertien betaald zijn. Het belastingzegel, dat eenige eeuwen ouder en ook thans o.a. als kwitantiezegel bekend is, heeft met de postzegel alleen de waarborg eener gedane betaling gemeen, maar ook dit was reeds van de beteekenis van het oudere zegel afgedwaald, dat een waarborg van echtheid, van authenticiteit was. Zodoende zegelde het oudste stadsbestuur van Eindhoven de acten, die daarvan uitgingen, niet zoozeer om te bewijzen, dat zij daarvan afkomstig waren, als dat het in die acten vervatte formeel als waar aanvaard en zoo noodig door den rechter als echt erkend moet worden. De stad placht dit zegel met een stempel in was af te drukken en deze waschijf onverbrekkelijk aan de daardoor gewaarmerkte acte, in den regel op een stuk perkament geschreven, te hechten.

Intusschen gaat het hier om van afkomst zeer middeleeuwsche zaken, die bovendien in het kader der wapenkunde moeten bezien worden, en dus vang ik met eene beschouwing over het oudst bekende stadszegel aan, waarin de leeuw en de horens, maar zonder schild, reeds opgenomen zijn.

Dit zegel is rond en langs den rand er van loopt een omschrift, de zogenoemde legende, bestaande uit een kruisje, gevolgd door de woorden *Sigillum opidi de Eindhoven*, dat is zegel der stad van Eindhoven. De legende is opgesloten tusschen twee cirkels. In het middenveld zijn links een rechtopstaande leeuw en rechts drie horens, de een boven de andere gesteld, opgenomen.

Dit zegel (zie afb.) dateert blijkens de acte, waaraan het hangt, van 8 Mrt. 1355, maar dit zegt niets omtrent den tijd, waarop de stempel er van reeds in gebruik was en andere afdrukken er van reeds golden. Dat dit destijds reeds lang geleden was, wordt door twee bijzonderheden waarschijnlijk gemaakt. Vooreerst is de leeuw er van — alle Brabantsche leeuwen stammen van den hertogelijken af — in 1355 als zoodanig niet meer gebruikelijk en moet dus vóór dien van den hertog verkregen zijn. Het teeken is namelijk in de latere regeeringsjaren van hertog Jan I, die in 1290 overleed, in sommige takken van de hertogelijke administratie en ten tijde van zijn kleinzoon Jan III, in 1320, definitief en geheel in onbruik geraakt.

Een tweede aanwijzing is gelegen in den stijl en de wijze van voorstelling van den leeuw, want deze komen opvallend overeen met die van het zegel der Zuid-Brabantsche stad Tervueren, waarvan de oudste afdruk, gelijk hierbij gevoegd, van 1267 dateert. Met deze gelijkenis bedoel ik niet zoozeer den opgerichten stand of het horizontaal-strekken van een der achterpooten van het dier, als wel zijn lichaamsbouw.

Het teeken der drie horens is, den onderlingen stand daarvan daargelaten, dat der bekende familie Van Huerne, waarvan eene tak de heerlijkheid van Eindhoven bezeten heeft en, althans in de mannelijke lijn, in 1311, of wellicht pas in 1314, is uitgestorven. Daarna is een schoonzoon Willem van

Sevenborren, die een geheel ander wapenteeken voerde, in de heerlijkheid opgevolgd.

Men kan uit deze details echter tot een nog hoogerem ouderdom van den stempel besluiten, mits niet vóór den tijd der Van Huerne's. Nu beweert BUTKENS wel, dat de baronie van Cranendonk, waarmede Eindhoven later nauw verbonden blijkt te zijn, in het begin der 13de eeuw aan Engelbert van Huerne behoord heeft, maar bewijs daarvan levert hij niet. Goethals in zijne *Histoire généalogique de la maison de Hornes*, laat Willem van Huerne Eindhoven in het midden dier eeuw verkrijgen door zijn huwelijk met Helwida van Wickerode, maar ook daarvan ontbreekt het bewijs. Integendeel berust in het gemeentearchief volgens vermelding van HOUBEN eene acte van 1307, waarbij de zoon van bovengenoemden, eveneens Willem geheeten, als heer van Cranendonk aan die van Woensel gemeentegronden verkoopt en dit met consent van zijne vrouw Elisabeth van Loon, waaruit ik de conclusie trek, dat deze laatste hem de baronie van Cranendonk heeft aangebracht. Willem zou volgens BUTKENS in 1266 met haar gehuwd zijn — eene bevestiging van dit jaartal heb ik nergens gevonden — en komt de eerste maal officieel als heer van Cranendonk voor in de acte van 14 Nov. 1282, waarbij hij en de hertog van Brabant hunne wederzijdsche rechten in Brabant en Cranendonk regelen. De acte is te vinden in WAUTERS, *De Origine et des développemens des libertés communales en Belgique*, *Preuves* pag. 238. Beide ruilen de cijnsmannen der geestelijke instellingen in hunne gebieden d.w.z. de advocatie, welke zij over deze mannen uitoefenen. Voor ons doel durf ik uit deze acte niet meer te lezen, dan dat Willem van Huerne, die wegens Eindhoven leenman van den hertog was, deze plaats wellicht juist om de nabuurschap van Cranendonk en dus in of omstreeks genoemd jaar 1282 verkregen heeft. Vóór 1232 kan dit in geen geval geschied zijn, omdat hertog Hendrik I haar nooit een privilege zou verleend hebben, zonder dengene, die haar van hem in leen hield, te noemen.

Omtrent den ouderdom van het zegel levert het driehoren-teeken dus niet meer dan een vermoeden op, dat het tusschen 1282 en 1311 is aangemaakt.

Ik acht het waarschijnlijk, dat dit zegel een voorganger gehad heeft, niet zoozeer, omdat Eindhoven minstens reeds in 1232 eene administratie bezat, maar omdat dit uit de geschiedenis der Brabantsche stadszegels in het algemeen volgt. Steden zijn hertogelijke of heerlijke gemeenschappen, die als zoodanig in beginsel onderdanig zijn en bestuurd worden en alleen bij voorrecht in sommige opzichten zelfstandigheid bezitten. Het recht van het gebruik van een eigen zegel behoeft met name niet tot die voorrechten te behooren en komt haar uit zich zelve niet toe. Trouwens zijn de oudste bewaarde van deze soort dat van de stad Geldenaken in Waalsch-Brabant van 1224 en dat van de stad Thienen van 1229, terwijl beider inhoud bovendien duidelijk een pas verkregen voorrecht verraadt. Wij weten in dit opzicht

meer van Antwerpen. Het oudste bekende zegel dier stad komt tusschen de jaren 1230 en 1232 voor, maar is volgens de legende nog dat der heerlijkheid, hoewel de stad het in feite reeds als het hare gebruikte. Enkele jaren later erkent de hertog zelf dit stedelijk bezit. Het is duidelijk, dat dit recht uit gewoonte en stilzwijgende toestemming ontstaan is. Wij mogen dus aannemen, dat het te Eindhoven op de zelfde wijze is toegegaan, zonder nog er rekening mede te houden, dat de leeuw en de horens op zich zelf reeds de vreemde herkomst verraden. Daaruit volgt echter, dat er een voorgaand zegel met eene legende van hertogelijken inhoud geweest moest zijn en is het mogelijk, dat daarin door middel van het horenteeiken mede op zijne heerlijke herkomst gezinspeeld werd.

Wat beteekenen zoowel het leeuwen- als het horenteeiken? Het eerste is in het derde kwart der 13de eeuw reeds lang van een symbool tot een teeken uitgegroeid d.w.z. van de stoffelijke aanduiding van een zedelijk begrip als bijvoorbeeld moed of van een moedig persoon als den hertog tot een van de door hem bezeten hertogelijke macht geworden. Het plaatsen van den leeuw in dit zegel wijst echter op eene verder gaande en diepere beteekenis. Dit is niet zoozeer de leeuw, gelijk de hertog hem persoonlijk voert of de afstammelingen van hertog Hendrik I, maar van zijn schout, die wel is waar zijn dienstman en lasthebber in deze is, maar toch niet zoo, of de leeuw is zijn bijzonder attribuut, gelijk andere ambtenaren andere, hun meer geëigende teekens voeren. Het oudste bekende voorbeeld van den leeuw levert in dit opzicht het zegel van Arnoud van Beke, schout van 's Hertogenbosch, van 1266, zij het, dat de leeuw in een schildhoofd geplaatst is. Het leeuwenteeken van het Eindhovensche zegel geeft dus te kennen, dat het gezag ter plaatse, zoowel dat in wetgeving en in de uitvoering daarvan als in den krijg namens den hertog door een schout wordt uitgeoefend.

Wat beteekent het horenteeiken? De traditie wil, dat de Van Huerne's het voerden, omdat hunne voorvaderen eenmaal 's keizers jagermeester geweest zouden zijn. Ik acht dit om redenen, wier uiteenzetting hier te veel plaats zou vorderen, niet waarschijnlijk en geloof ook niet, dat de horens als zoodanig in de heraldiek plegen voor te komen. Eerder zoek ik verband met den koehoren, die in deze streken destijds reeds een bijzondere rechts-taak had. In Antwerpen werd aan een particulier, die een stuk der gemeene weide verkregen had, en door den ban zich het vredig genot daarvan wilde verzekerd zien, dit genot verleend, den horen er over geblasen zijnde. Aldus in 1186. In het stadszegel van Middelburg van 1299 ziet men dien horen met den stadsdienaar, die hem blics, afgebeeld en zelfs is er een Noord-Brabantsch origineel exemplaar bewaard gebleven in den vorm van den „Roottehoorn van Hintham”, die thans in het Centraal museum te 's-Hertogenbosch berust. Aan dezen horen, die met het gebruik der gemeene weide in verband stond, is niets roods te zien, maar deze kleur slaat op zijn justi-

lice taal. Vermoedelijk heeft deze horen te Eindhoven een meer algemeene taak gehad en opende hij niet meer, naar oud Frankisch gebruik, den engeren ban en het volksrecht, maar dien der latere lage justitie, een gewoonte, waarin hij vermoedelijk door de banklok is opgevolgd.

Indien men hiertegen opmerkt, dat het driehoren-teeken toch het wapen der gansche familie Van Huerne was, die op vele plaatsen in Brabant en Gelderland gevestigd en dus niet tot Eindhoven beperkt was, dan verliest men het verschil tusschen ambtelijk teeken en familiewapen uit het oog. Het familiewapen is m.i. slechts aldus te verklaren, dat leden der familie dit landelijk teeken of beter het recht, dat er door verbeeld werd, zoo belangrijk geoordeeld hebben, dat het geacht werd ook de overige familiebelangen te vertegenwoordigen en bij haar erfelijk geworden is.

Intusschen ligt er een afstand tusschen den horen en het horenteeiken van het zegel. Immers zal men mij tegenwerpen, dat het onwaarschijnlijk is, dat men te Eindhoven op drie horens, mogelijk zelfs te gelijk, zou geblasen hebben. De laatste onderstelling is inderdaad uitgesloten en evenmin geloof ik in het bestaan van drie werkelijke horens, maar overigens wordt men hier voor het vraagstuk geplaatst, waarom teekens in de heraldiek zoo vaak uit een verdriedubbeling van een stuk bestaan. Laat ik hiervan slechts zeggen, dat dit m.i. niet, gelijk algemeen aangenomen wordt, uit den driehoekigen vorm van het toenmalige wapenschild is voortgekomen.

Om de wijze, waarop het leeuwenteeken zoowel als dat der horens in het zegel van Eindhoven gekomen is, juist te beoordeelen, moet men zich op middeleeuwsch standpunt plaatsen. Niet alleen kon de gemeene man zich een begrip als vorstelijk of heerlijk gezag nauwelijks voorstellen, tenzij hij den gezagvoerder zelf of althans diens teeken zag, maar ook deze droeg zorg er voor, dat het teeken openlijk ten toon gesteld was. Zelfs was de aanwezigheid daarvan bij het stellen van daden van gezag door den schout, den hertogelijken plaatsvervanger, volstrekt en formeel noodzakelijk. Evengoed als het bewezen is, dat de voorstelling van middeleeuwsche schilderijen van de werkelijkheid werd afgezien, is dit voor den inhoud van zegels aan te nemen. Men dient zich voor te stellen, dat de leeuw en de horens van het Eindhovensche zegel aan een werkelijk bestaand voorbeeld ontleend zijn, dat ter bestemder plaatse, waar de ban gevormd werd en het stadsbestuur vergaderde en besluiten nam, was ten toon gesteld.

Het spreekt van zelf, dat hierbij een achtergrond onmisbaar was, waarop zij vastgehecht waren, zoodat de gevolgtrekking is, dat zij tezamen met dien achtergrond in het zegel zijn opgenomen. Ik bedoel daarmede het middenveld van genoemd zegel, dat binnen de legende begrepen is en geacht moet worden op dat zegel gelegd te zijn. De navolging gaat in dergelijke gevallen soms zoover, dat men op het zegel nog kan waarnemen, hoe daarvoor in het origineel een nagel of riem gediend hebben, omdat ook zij overgenomen zijn.

De ronde omlijsting der voorstelling op het zegel is dus vermoedelijk niet door de binnenboord van de legende, maar door den ronden vorm van het bord, waarop leeuw en horens gehecht waren, veroorzaakt. Het is echter hier niet de plaats om hierop dieper in te gaan en slechts wijs ik er op, dat de ronde gedaante van het zegel in het algemeen geen onverschillige of toevallige is of althans in dien tijd geacht werd te zijn. Vermoedelijk heeft men daarin eene gelijkenis met of eene zinspeling op den bancirkel gezien.

Dit ronde bord, het zoogenaamde rondeel, is waarschijnlijk gekleurd geweest en het is alleen aan het uitteraard kleurlooze zegel te wijten, dat deze kleuren daarop niet meer kunnen worden nagegaan. Men trachte dit gemis te verhelpen door bij andere bronnen, waarin de samenstellende deelen, namelijk de hertogelijke leeuw en de horens der Van Huerne's zijn vermeld of afgebeeld, te rade te gaan. Van het hertogelijke wapen zegt JAN VAN HELU kort na 1288, dat het schild van sabel, d.i. zwart, met een leeuw van goud was, en een 14de-eeuwsche bron, het handschrift van den Gelderschen wapenkoning beeldt het wapen der Van Huerne's als van goud met drie horens van keel d.i. rood, af. Daarentegen luidt de traditie, voor het eerst in een wapenkaart in het bekende werk van BUTKENS, Trophées de Brabant, van 1641, gepubliceerd, dat het wapen van Eindhoven is gedeeld, waarvan de heraldisch gesproken rechtsche helft van het schild van zilver met den leeuw van keel d.i. rood, en de linksche helft van keel d.i. rood, met drie horens van zilver is.

Er is dus een aanzienlijk verschil in kleuren en bovendien houde men in het oog, dat in het zegel van een ongedeeld en in het wapen van een gedeeld veld sprake is. Men staat dus voor moeilijkheden, waarbij ik begin met op te merken, dat er m.i. geen reden is om aan de waarheidsliefde van BUTKENS in deze, want hij is niet altijd betrouwbaar, te twijfelen.

Nu zijn er aanwijzingen, dat de hertog van Brabant eerst kort vóór of in 1288 m.a.w. na het vermoedelijke ontstaan van het Eindhovensche rondeel den gouden leeuw op het veld van sabel d.i. zwart, heeft aangenomen m.a.w. zijne kleuren goud en zwart op zijn wapenschild heeft toegepast, en dat hij vóór dien van zilver met den leeuw van keel d.i. rood, gevoerd heeft. Ook behoeft er geen noodzakelijk verband tusschen de kleuren van het wapen van een heer en van het rondeel van een door hem bezeten stad of dorp te bestaan. Ik wijs daartoe op een verklaring van schepenen van Oirschot uit het begin der 17de eeuw. In het „rondeel” van hun zegel, dat omstreeks 1322 ontstaan is, bevindt zich naast het wapen van Jan III van Brabant dat van den tweeden heer Rogier van Leeftael. Omtrent dat wapenschild getulgen zij, dat, hoewel Rogier het van goud met drie vijfbladen van keel d.i. rood, voerde, (met een vrijkwartier van het zelfde, beladen met een adelaar van zilver) op het rondeel op verschillende plaatsen der vrijheid de roode vijfbladen op een witten grond en nog andere kleuren gezien werden. Aan-

Oirschot

gezien heraldische stukken van keel slechts op een veld van goud dan wel van zilver mogen staan, neem ik aan, dat de andere kleuren, waarvan de schepenen spreken, op vergissing of oxydatie van zilver berusten en dat het laatste metaal of wit de ware kleur was. Men heeft te Oirschot dus de zelfde aanpassing van het wapen van den heer aan de plaatselijke kleuren. Een dergelijk geval deed zich trouwens, hoe vreemd het op het eerste gezicht lijken moge, te Grave voor. Hoewel het wapen der Van Cuijk's, heeren der genoemde stad, van goud met twee fasen en acht zoomsgewijs gestelde meerlen, alles van keel d.i. rood, was, voerde de stad van azuur d.i. blauw, met de genoemde fasen en meerlen van zilver (met bovendien in het hart van het schild een burcht van keel d.i. rood).

Men heeft in het geval van Oirschot met de „landskleuren” van Brabant te maken, de combinatie van rood en wit, aan wier bestaan in de 16de eeuw niet te twijfelen is. Het is echter de vraag, of dit de gestelde moeilijkheid, of het 13de-eeuwsche rondeel, waarvan het 17de-eeuwsche wapen van Eindhoven ook in dit opzicht zou afstammen, reeds aldus gekleurd was, oplost. Neen, zeggen degenen, die de genoemde landskleuren voor geen andere houden dan die van het aartshertogdom Oostenrijk, welke door Maximiliaan hier ingevoerd zijn. Waarop de anderen kunnen repliceren door de opmerking, dat de Oostenrijksche kleuren niet oorspronkelijk, maar aan die van het Heilige Roomsche Rijk ontleend zijn. In feite is de kleurencombinatie rood-wit, naar mijne meening, sedert de 12de-eeuw die der Duitsche keizers en bij gevolg der Lotharingsche d.i. Brabantsche hertogen, hunne dienstmannen. Zodoende is zij m.i. te Eindhoven ingevoerd en tot op heden bewaard gebleven en heeft die der Van Huerne's, als gezegd, daarvoor moeten wijken.

Brab.
kl.

Evenals de leeuw en het driehoren-teeken is de kleurencombinatie, het zoogenaamde divies, als een teeken, ditmaal waarschijnlijk van ministerialiteit, te verstaan. Men bedenke, dat het divies niet alleen en niet op de eerste plaats op het wapen werd toegepast, maar dat ook de ministerialen (en vermoedelijk later ook de stadsdienaren) aldus gekleed gingen. Intusschen is ten aanzien van wapenschild en rondeel de beteekenis van dit divies vermoedelijk spoedig verloren gegaan en dit met te meer reden, omdat hertog Jan I het verlaten had.

divies

De gezamenlijke inhoud van het reeds besproken oudste zegel verschilt in een essentieel punt van het tegenwoordige wapen, omdat het laatste gedeeld en daardoor m.i. de kleurverdeling noodzakelijkerwijze eene andere geworden is. Men zal het, hoop ik, voor een niet te stoute onderstelling houden, dat niet alleen de leeuw, maar ook de horens oorspronkelijk rood geweest zijn.

rondeel

Dit rondeel, m.a.w. deze typische combinatie van een aantal teekens, bevestigde en vertegenwoordigde zelfs tot op zekere hoogte het geheel van de

door den hertog en den heer bezeten macht, voor zoover deze voor de stad gehouden werd. De opname daarvan in het zegel gaf het een ander accent, in zooverre het gebruik van het zegel door het stadsbestuur daardoor gemotiveerd en gerechtvaardigd werd. Naar mate de tijd verliep en met name de herkomst van het rondeel in vergetelheid geraakte, werd het tot het teeken bij uitnemendheid van de macht der stad, uit welken hoofde dan ook, en groeide met haar.

Het heeft langen tijd, vermoedelijk tot de 16e eeuw geduurd, vóór een tweede zegel, gelijk hierbij afgebeeld, ten behoeve der stad gesneden werd. Het had een bijzondere functie, want het was bestemd tot het zegelen der missiven, eene soort administratieve bescheiden, die eene eeuw vroeger hier te lande in gebruik gekomen was, en het oudste zegel is blijven gelden. Maar het rondeel zelf was middelerwijl niet hetzelfde gebleven. Zijn tijd was voorbij en het gezag er van een conventioneel geworden. Tusschen de woorden der legende van het tweede zegel treft men een dergelijk rondeel, ditmaal met het staande kruis, aan, dat naar mijne meening niets anders dan een reminiscens aan een tweede rechtsorde is, die de Eindhovenen in de 13e eeuw gegolden heeft. Het laatste komt in drievoud in den topgevel van het in 1554 gebouwde stadhuis voor, maar men weet niet recht in hoeverre het ook hier destijds reeds afgesleten en tot ornament geworden is, dezelfde gedachte, waartoe zijne verstolen plaats in de legende aanleiding geeft.

Kenmerkend is voor deze bespreking, dat in dit tweede zegel niet het rondeel, maar een nieuwe versie van dit generale teeken van Eindhoven, namelijk die met het schild opgenomen, m.a.w. het stadswapen geschapen is. Van dit wapen is het schild het essentiele deel en weder aan den hertog ontleend. Het is zeer oud, eigenlijk al Frankisch, maar in elk geval hetzelfde, dat de graaf van Leuven, zijn voorouder, in zijn zegel van 1407 blijkt te voeren of althans een latere uitgave daarvan. Destijds was het een universeel teeken van autoritair dat is vorstelijk gezag, dat van lieverlede zowel in waarde gezakt als aan lagere heeren als die Van Huerne medege-deeld is.

Thans blijkt de stad Eindhoven het op hare beurt verworven, m.a.w. de macht, die haar uit den inhoud van haar oudste zegel toekwam, met het gezag van het schild, al was het destijds zeer gezonken, want zelfs de meesters der gilden bedienden zich er van, bekleed te hebben.

Men stelle zich niet voor, dat een kleine stad als Eindhoven zich aldus de gelijke van den heer der Nederlanden oordeelde, maar toch achtte hij zich in beginsel gerechtigd aan het landsbestuur bij monde der Staten-Generaal deel te nemen.

De samenstelling van dit wapen met name de faasgewijze stand der horens en dat zij (heraldisch) gewend zijn, terwijl toch die van het wapen der Van Huerne's in beide opzichten verschillen, maakt het waarschijnlijk, dat het

aan het rondeel ontleend is. Toch is er eene bijzonderheid, die doet twijfelen, of voor dit wapen het eerder op de wapens der beide heeren, Brabant en Huerne, acht geslagen is, namelijk het gedeelte van het schild, dat op de samenvoeging, niet van de heraldieke stukken daarvan, maar van de wapens zelve wijst.

Is mijne onderstelling juist, dat de kleur der horens oorspronkelijk eene roode was, dan wijkt het wapen der gemeente ook in dit opzicht af, omdat zij daarin als van zilver zijn afgebeeld en het veld, waarop zij gesteld zijn, van keel d.i. rood is.

Ik wees er reeds op, dat teekens, evenals de rechten, die zij vertegenwoordigen, gaandeweg van kracht en beteekenis veranderen. Hetgeen in de 13e eeuw met voldoening verkregen werd, sprak later vanzelf en behoefde nauwelijks eene verdediging of uitleg meer. Hetgeen inmiddels door de stad werd verworven, waarvoor ik reeds op het schild wees, werd als vanzelfsprekend toegevoegd. Stukken als leeuw en horens worden, gelijk ik reeds zeide, niet meer verstaan, maar het wapen zelf is voortaan, hoe dan ook, het algemeen en gewaardeerde teeken van Eindhoven.

Maar zoo er in hoofdzaak niets meer verandert en het wapen om zoo te zeggen versteent, uit zich deze waardeering in eene uiterlijke verfraaiing. Ik bedoel hiermede niet zoozeer, dat de horens met beslag versierd en volgens de regels der orthodoxe heraldiek gewend worden, maar dat eene kroon er in de 17de eeuw aan wordt toegevoegd. Deze is van een type, zooals men zich destijds hier te lande verbeeldde, dat graven droegen. Het stuk was, zooals het werd afgebeeld, al lang niet meer aan de werkelijkheid ontleend, hetgeen nog in een land als dit te verontschuldigen is, maar bedenkelijk is, dat de grond van zijne toepassing foutief was.

Kon Eindhoven zich nog in de 16e eeuw op een theoretisch recht op souvereiniteit beroepen — ik zeg niet, dat de stad zich daarvan bewust was en dat zij anderen niet eenvoudig heeft nagevolgd — dan was dit twee eeuwen later een anachronisma. Men ziet meerdere Hollandsche steden in dezen tijd, nu zij zich de konsekventie van de afzwering van Koning Philips bewust worden, dit teeken van souvereiniteit aannemen. Zij achtten zich daartoe gerechtigd, omdat de stemhebbende steden van de souvereiniteit, let wel, de uitoefening, maar niet den eigendom aan zich getrokken hadden. Maar tot die stem hebbende steden behoorde Eindhoven niet en zij maakte deel van een wingewest, een onderworpen land uit. Het voeren der kroon door haar was dus een misbruikte, zoo niet eene aanmatiging, die men zich slechts straffeloos kon veroorloven, omdat men er op rekende, zooal niet vervolgd dan toch niet veroordeeld te zullen worden. De stad 's-Hertogenbosch werd in 1673 door den Advocaat-generaal en den Procureur-generaal van Brabant vervolgd om het voeren van niet minder dan een hertogskroon, maar er is nooit eene veroordeeling gevolgd. Waarom zou Eindhoven dus niet aan deze

kroon

19

mode mededoen, want voor iets ernstigers moet men dit in een democratisch land als de Republiek, waarin het juiste gevoel voor het protocol ontbrak, niet aanrekenen.

Er zijn na het uitvoerig besproken tweede zegel te Eindhoven nog vier andere gemaakt, waarvan het eerste, dat de kroon invoerde, zoo juist vermeld werd. De overige hebben in zake het wapen, het wenden der horens daargelaten, niets nieuws gebracht en worden dus hier slechts vermeld.

Middeleerwyl was ook voor het wapen van Eindhoven de tijd gekomen, toen de federatieve bouw der Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën op het eind der 18de eeuw voor eene unitarische, één en ondeelbaar, moest plaats maken en door een misverstand, wat men voor een blijk van feodaliteit hield, werd opgeruimd.

Voor Eindhoven heeft dat een eigenaardig gevolg gehad, want het teeken, dat de stad in ruil zich aanschafte — men merkt op, dat niet alleen de kroon, maar ook het schild er aan ontbreekt — was geheel onpersoonlijk. Het was eene allegorie op hetgeen de Fransche Revolutie in de Bataafsche Republiek uitgewerkt had. De Bataafsche Maagd, eene zuster der Fransche, werd met lans en vrijheidshoed, met in de rechterhand de weegschaal als symbool van rechtvaardigheid en gelijkheid, met aan den voet den ictorenbundel, als symbool van gezag en van den wil dat te handhaven, voorgesteld. In iedere gemeente, die het geld er voor over had, zal men dezelfde maagd en symboliek terugvinden. Dit zegel van Eindhoven is de juiste afbeelding van eene nieuw ingetreden rechtsverhouding. De republiek is een en ondeelbaar; hare wetten en machtsmiddelen zijn overal dezelfde; de gemeenten zijn nog slechts administratieve onderdeelen van het centrale gezag. Maar waartoe behoefde de stad Eindhoven dit te manifesteren en waartoe deze allegorie, die niet haar eigen teeken was.

Na de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden uitte de reactie zich ook op het terrein der gemeentewapens en ontving Eindhoven haar eigen, althans in hoofdzaak, terug. Was dit eene reactie ten goede? Het is zeker, dat men in den lande wapens destijds als anachronismen beschouwde en daaraan over het geheel met weinig ijver heeft medegewerkt. Maar kwam dit niet, omdat men te veel naar den uiterlijken vorm zag: als de herleving van iets, dat naar dien schijn reeds minstens een paar eeuwen oud was en in allen vorm begraven was. Naar mijne meening zag men zodoende voorbij, dat het wapen in den loop der jaren van een teeken van middeleeuwsche rechten tot dat eener levende stad in al hare uitingen en met haar verleden geworden was. Hoe deze herleving in haar werk gegaan is, moge uit het volgende blijken.

Bij Souverein Besluit van 24 Dec. 1814 werd bepaald, dat de Hooge Raad van Adel alle steden, dorpen en heerlijkheden, districten en corporatiën, welke voorheen of tot dusverre het gebruik van wapens gehad hebben, zou

oproepen om een afteekening van derzelve wapens aan den voornoemden Raad in te zenden. Ten einde daarop de souvereine confirmatie en de registratie te kunnen erlangen. Naar aanleiding daarvan verscheen onder dagteekening van 5 Jan. 1815 in de Staatscourant een oproep van den Hoogen Raad, waarin bovengenoemde lichamen verzocht werden eene nauwkeurige afteekening en beschrijving van derzelve wapens met bijvoeging van alle zoodanige opgaven, als tot den oorsprong en de verkrijging daarvan betrekking hadden, aan hem in te zenden. Van den Gouverneur der provincie Noord-Brabant ging den 14den Jan. d.a.v. een dergelijke oproep uit, den 20sten herhaald, opdat de behandeling der zaken door zijne handen zou geleid worden.

De burgemeester van Eindhoven heeft hieraan gehoor gegeven bij missive van 16 Mrt. 1815; hij informeerde den Gouverneur, dat zijne moeite om den oorsprong van het wapen der gemeente Eindhoven op te sporen, vergeefs was geweest en voegde daaraan, zoo hij volkomen te goeder trouw schreef, een afdruk van het wapen toe, dat de stad sedert onheuglijke tijden gevoerd had. Inderdaad was het een afdruk van het zegel der stad en de Hooge Raad, het Souverein besluit aldus interpreteerende, dat de samenstelling der verlangde wapens aan de aanvragers moest worden overgelaten, nam daarmede genoegen en corrigeerde de afbeelding alleen naar de toenmaals geldende begrippen van heraldiek, voorzag haar o.a., want het zegel vertoonde geene kleuren, van de rijkskleuren.

De beschrijving van dit wapen, verleend bij beschikking van den Hoogen Raad van Adel dd. 16 Juli 1817, luidt: „zijnde een schild parti, het eerste van Lazuur, beladen met een klimmenden Leeuw, het tweede mede van Lazuur en beladen met drie horens, staande en pal — het schild gedekt met eene Kroon en vijf fleurons, alles van goud”. Ook werd het gewoonte, wanneer het wapen in kleuren werd afgebeeld, de scheidingslijn van goud te maken.

Toen de gemeente Eindhoven in 1919 te niet ging, moest voor de nieuwe, weliswaar gelijknamige, maar uit zes andere gemeenten samengestelde gemeente, ingevolge de bewoordingen van het Koninklijk Besluit van 23 April 1919 (Stbl. 181) een nieuw wapen aangevraagd worden, hetgeen tevens de gelegenheid bood om tot de noodzakelijke hernieuwing te komen. Vervolgens is zij bij Kon. Besl. van 17 Oct. 1923 „bevestigd” in het gebruik van het door de voormalige gemeente van dien naam gevoerd wapen, zijnde: gedeeld: I. in zilver een leeuw van keel, II. in keel drie paalsgewijze gerangschikte posthoorns van zilver, beslagen, geopend en gemond van hetzelfde; het schild gedekt met een vijfbladerige kroon van goud”. Commentaar is voor den lezer van dit artikel overbodig.

Mr. J. P. W. A. SMIT,
Oud-Rijksarchivaris in Noord-Brabant.

EINDHOVEN

door

A. J. J. H. TOPS,
gemeentearchivaris van Eindhoven
en

J. M. Th. VERSCHUEREN,
gemeentearchivaris van Helmond,
oud-wetenschappelijk ambtenaar gemeente-
archief Eindhoven

☆

Samengesteld in opdracht van
de Directie van Vroom & Dreesmann
Eindhoven
bij gelegenheid van de presentatie
van haar vernieuwde warenhuis
in september 1965.

014-1-4-8³
GEMEENTEARCHIEF
EINDHOVEN

Inhoudsopgave

Ter inleiding	5
I. De gemeentelijke insignia	7
a. Het gemeentewapen van Eindhoven	7
b. De gemeentevlag	11
door J. M. Th. Verschueren	
II. Eindhoven, een stad met een jong hart	15
door A. J. J. H. Tops	
III. Nederlands vijfde stad	19
door J. M. Th. Verschueren	
IV. Eindhoven tot en met 1232	35
door A. J. J. H. Tops	
V. Het tijdvak 1232 tot 1583	47
door J. M. Th. Verschueren	
VI. De periode van 1583 tot 1794	97
door A. J. J. H. Tops	
VII. De jaren van 1794 tot 1920	133
door A. J. J. H. Tops	
VIII. Groot-Eindhoven tot 1945	157
door J. M. Th. Verschueren	
IX. Van Wederopbouw tot medio 1965	193
door J. M. Th. Verschueren	
Register van persoons- en plaatsnamen	215
door J. M. Th. Verschueren	
Lijst geraadpleegde publikaties en bronnen	227
Lijst van illustraties	229

EINDHOVEN

door

A. J. J. H. TOPS,
gemeentearchivaris van Eindhoven
en

J. M. Th. VERSCHUEREN,
gemeentearchivaris van Helmond,
oud-wetenschappelijk ambtenaar gemeente-
archief Eindhoven

★

Samengesteld in opdracht van
de Directie van Vroom & Dreesmann
Eindhoven
bij gelegenheid van de presentatie
van haar vernieuwde warenhuis
in september 1965.

014-1-4-8³
GEMEENTEARCHIEF
EINDHOVEN

I De gemeentelijke insignia

a. *Het gemeentewapen van Eindhoven.*

De samenvoeging in 1920 van de gemeenten Eindhoven, Gestel en Blaarthem, Strijp, Woensel en Eckart, Tongelre en Stratum had onder meer tot gevolg, dat een nieuw gemeentewapen moest worden aangevraagd voor het „Groot-Eindhoven”, zoals men sedertdien in de omgangstaal het oude stadje betitelde.

Bij Koninklijk Besluit van 17 oktober 1923, no. 84, werd de gemeente Eindhoven „bevestigd” in het gebruik van het door de voormalige gemeente van die naam gevoerd wapen, zijnde:

„Gedeeld: I in zilver een leeuw van keel, II in keel drie paalsgewijze gerangschikte posthoorns van zilver, beslagen, geopend en gemond van hetzelfde; het schild gedekt met eene vijfbladerige kroon van goud”.

Het bij deze gelegenheid officieel vastgestelde model, ten gemeentearchieve deugdelijk bewaard, wordt bijgaand afgedrukt.

Eindhovens gemeentewapen bevat de attributen van de hertog van Brabant en van de heer van Horne, onder wiens heerlijkheid de stad zich destijds bekende te zijn. De „hertogelijke” leeuw, het tot teken uitgegroeide symbool van moed, was het bijzonder attribuut van de schout, die hier ter stede het gezag uitoefende namens de hertog, heer van Eindhoven. Hendrik I (1190—1235) is het, die in 1232 aan Eindhoven stadsrechten verleent.

De oudst bekende afdruk van een stadszegel met leeuw (en hoorns) dateert uit 1335. Van bevoegde zijde wordt verondersteld, dat dit zegel omstreeks 1282 gesneden is. Aangezien op dit tijdstip de leeuw als hertogelijk teken niet meer in gebruik is, moet deze derhalve vóórdien van de hertog verkregen zijn. Het teken is immers in de latere regeringsjaren van hertog Jan I (1267—1294) reeds in enkele takken van de hertogelijke administratie en ten tijde van hertog Jan III (1312—1355) in 1320 definitief en geheel in onbruik geraakt.

Het teken van de 3 hoorns is van de familie Van Horne, waarvan een tak de heerlijkheid van Eindhoven bezeten heeft. Het teken zou tussen 1282 en 1311 zijn aangemaakt.

De „huchet” (Fr. posthoorn), onder welke benaming het stuk der Van Horne's bekend staat, wordt geacht te zijn het werktuig, waarmede vroeger tijdens de publieke verkoping of enig andere rechtshandeling de ban kenbaar gemaakt werd. De hoorn is één der bantekens van geluid. Uit dit volksbanteken heeft de eigenaar der heerlijkheid zijn heerlijk banteken samengesteld en dit in zijn schild opgenomen, welke laatste geheel vervolgens in zijn familie als familiewapen vererfd is.

Het wapen der Van Horne's, zoals in het gemeentewapen afgebeeld, heeft dan ook niet bestaan uit drie jachthoorns (Fr. cor-de-chasse), maar uit drie banhorens, welke laatste terecht in de Franse heraldiek als „huchet” te boek staan.

Algemeen wordt vermeld, dat de stamhouders van het geslacht Huerne/Horne eenmaal 's keizers opperjagermeesters geweest zijn; van 1200—1375 waren zij heer van Eindhoven. In dit verband is het vermeldenswaard, dat de familie in mannelijke lijn in 1311/14 is uitgestorven. In de heerlijkheid volgde op Willem van Sevenborren, die een geheel ander wapenteken voerde.

De kleurencombinatie rood-wit is in feite sedert de 12e eeuw die der Duitse keizers en bijgevolg die der Lotharingse d.i. Brabantse hertogen, hun dienstmannen. De combinatie is te Eindhoven ingevoerd en tot op heden bewaard gebleven. De kleuren der Van Horne's, goud-rood, hebben moeten wijken. In 1649 voert de stad echter een zwarte leeuw met drie posthoorns, terwijl het wapen in 1843 omschreven wordt als „doorsneden schild met eenen rooden, opgaanden leeuw op een goud veld, en drie gouden hoornen op een rood veld”.

De kleurencombinatie rood-wit, het z.g. divies, is, evenals de leeuw en het driehoorn-teken, te verstaan als een teken waarschijnlijk van ministerialiteit. Het divies werd niet alleen en niet op de eerste plaats op het wapen toegepast. Ook de ministerialen — en vermoedelijk later ook de stadsdienaren — gingen in de kleurencombinatie gekleed.

In het Koninklijk Besluit van 1923 staat nadrukkelijk vermeld, dat de bevestiging in het gebruik van het wapen plaats heeft „onder aanbrenging van de noodige verbeteringen”, waarvan de kleurencombinatie er één te achten is.

Het stadsbestuur van Eindhoven gaf gevolg aan de in 1815 gedane oproep tot het doen inschrijven van haar wapen.

Bij beschikking van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 werd de gemeente „bevestigd” in het bezit van het navolgende wapen: „zijnde een schild parti, het eerste van Lazuur, beladen met een klimmende Leeuw, het tweede mede van Lazuur, en beladen met drie horens, staande en pal. — Het schild gedekt met eene Kroon en vijf fleurons, alles van goud”.

Het betreffende diploma is eveneens ten gemeentearchieve aanwezig; de kleuren zijn goud en blauw, d.w.z. de rijkskleuren.

Wetenswaardig is de periode, direct voorafgaande aan de verkrijging van het tegenwoordige wapen.

De annexatie biedt de gelegenheid om tot de noodzakelijke vernieuwing te geraken. Op 11 mei 1922 doen Burgemeester en Wethouders aan de gemeenteraad een voorstel terzake. Zij wijzen erop, dat het wapen der voormalige gemeente Eindhoven het wapen was der vroegere heerlijkheid, waartoe behoorden Gestel, Stratum, Strijp en Woensel. Omtrent de juistheid van het wapen der voormalige gemeente Tongelre

bestaat verschil van mening. Uit dien hoofde achten Burgemeester en Wethouders het wenselijk het bestaande wapen te bevestigen dan wel door in een gecombineerd wapen, in afwijking van de tot dan voor zover mogelijk gevolgde gedragslijn, de herinnering aan de vroegere gemeenten tot uitdrukking te brengen. Het voorstel komt in de raadsvergadering van 29 mei 1922 aan de orde.

Een raadslid spreekt zijn twijfel uit omtrent het geldende wapen (goud-blauw). Een ander lid vraagt of het gemeentewapen nog wel veel zin heeft. Hij weet niet, waarvoor zo'n decoratie dient. De voorzitter (!) voelt zelf ook weinig voor het franjeachtig deel van het gemeentewapen. Maar uit praktisch oogpunt kan het wapen moeilijk gemist worden, o.a. in stempels. Een raadslid meent voorts, dat de figuren andersom moeten staan. Hij heeft een tekening gezien van het jaar 1400. Besloten wordt een onderzoek te doen instellen naar de juistheid van een en ander. Aanvang

1923 worden van Gemeentewerken een drietal tekeningen in kleur van het door de voormalige gemeente Eindhoven gevoerde wapen ontvangen, gewijzigd overeenkomstig de richtlijnen van de toenmalige rijksarchivaris in Noord-Brabant, Mr. J.P.W.A. Smit. Deze deskundige bij uitstek geeft met betrekking tot de tekeningen te kennen, dat hij theoretisch het wapen juist acht, maar dat practisch de wapentekenaars kleine finesses plegen toe te passen. Hij verwijst naar de oud-kolonel J.C.P.W.A. Steenkamp te Breda en stelt voor deze Brabantse wapentekenaar een ontwerp te vragen. Zulks geschiedt en op 3 maart 1923 laat Steenkamp weten, dat in de door hem gemaakte tekening acht, terecht gemaakte heraldische fouten (in het ontwerp-Gemeentewerken) vermeden zijn. De beschrijving zou z.i. moeten luiden: gedeeld: I. zilver met een rooden leeuw (of van keel) II rood (keel) met 3 zilveren posthoorns (of van zilver), paalsgewijs boven elkaar geplaatst. Zijn toelichting zegt, dat de afgebeelde figuren in het wapen van Heurne (Heurn/Heurnii/Heurnius) bepaald posthoorns zijn en wel rood met zilver beslag, en op goud, en bovendien staan zij 2—1. Feitelijk zijn ze dus niet juist geplaatst als zij boven elkaar staan, maar zij voldoen zeker beter boven elkaar, omdat op zulk een smal gedeelte van het schild de figuren teveel gedrongen zouden staan. Naar zijn mening zou boven het schild eigenlijk ook een Meierkroon (of Stedekroon) moeten staan, maar met een z.g. Bladerkroon zijn de meeste stedewapens versierd.

Bij schrijven van 22 maart 1923 wordt het ontwerp-Steenkamp toegezonden aan de Minister van Binnenlandse Zaken. In juni d.a.v. herinneren Burgemeester en Wethouders de Minister aan deze zaak. Zij schrijven, dat de gemeente strikt genomen geen wapen bezit, zodat bij de t.g.v. de viering van het (25) kroningsjubileum van Hare Majesteit (Koningin Wilhelmina) aan te brengen versieringen van een wapen geen gebruik kan worden gemaakt, hoewel toch bij soortgelijke nationale feesten het gemeentewapen een der hoofdmotieven van de versiering behoort uit te maken. Noodwendig zou dus, hoewel ten onrechte, het oude onverbeterde wapen der voormalige gemeente Eindhoven gebruikt moeten worden.

De Minister antwoordt op 9 november 1923 en hij heeft de eer aan het gemeentebestuur te doen toekomen een afschrift van het Koninklijk Besluit van 17 oktober 1923, no. 84, dat luidt als volgt:

17 October 1923
no. 84

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het aan Ons ingediend verzoekschrift van den Raad van Eindhoven, provincie Noordbrabant, om die gemeente, onder aanbrenging van de noodige verbeteringen, te bevestigen in het gebruik van het wapen door de voormalige gemeente van dien naam gevoerd;

Gelet op het besluit van den Souvereinen Vorst van 24 December 1814, no. 32, en op het Koninklijk besluit van 23 April 1919 (Staatsblad no. 181);

Gezien artikel 1 der wet van 27 November 1919 (Staatsblad no. 785);

Op de voordracht van Onzen Minister van Justitie van den 13 October 1923, 1e Afdeling, A no. 790;

hebben goedgevonden en verstaan:

de gemeente Eindhoven, provincie Noordbrabant, te bevestigen in het gebruik van het door de voormalige gemeente van dien naam gevoerd wapen, zijnde:

Gedeeld: I in zilver een leeuw van keel, II in keel drie paalsgewijze gerangschikte posthoorns van zilver, beslagen, geopend en gemonnd van hetzelfde; het schild gedekt met eene vijfbladerige kroon van goud. —

Onze Minister voornoemd is belast met de uitvoering van dit besluit.

De Minister van Justitie,
(get.) Heemskerk

Het LOO, den 17 October 1923.
(get.) Wilhelmina.

De Minister van Justitie geeft hierop nog een verklaring af d.d. 9 november 1923. Blijkens een aantekening is a) het officieel vastgestelde model van het huidige wapen in kleuren in lijst en b) een foto (door fotograaf Van Beurden vervaardigd) van het wapen in kleuren in lijst gehangen resp. op de kamer van Burgemeester en Wethouders en Burgemeester; thans beide ten gemeentearchief.

Het heeft bevreemding gewekt, dat de auteur van een pocket in 1960 van oordeel is, dat de schildvorm „echter verre van modern” is „en herinnert aan een renaissancevorm; de kroon echter niet”. Een onjuiste afbeelding is hiervan het gevolg.

Wa
doc
De
dat
vor
gev
een
eni
het
tot
Ter
pub
ger
in
192
He
wa
Ter
hov
we

b.

In
W
mo
der
roc
bar
Str
De
Ko
In
—
me
wa
dri
en
Er
Sta

Waar het handelt om een foutieve weergave van Eindhovens gemeentewapen in een door velen te raadplegen uitgave, is een nadere verklaring wenselijk.

De afbeelding in de pocketuitgave is naar een cliché uit 1862. Het is onverklaarbaar, dat wordt afgeweken van het voor onze stad in 1923 vastgestelde model van schildvorm, leeuw, hoornbeslag en kroon. De auteur verklaart, dat een wapen wordt gevoerd op grond van verlening of bevestiging door de Kroon, die zulks bindt aan een bepaalde datum en een zeker jaar. Dit is juist. Zijn beschrijving gaat dan ook enigszins mank, want het wapen is niet „verleend” doch Eindhoven is in 1923 in het gebruik ervan „bevestigd”. Wij verheugen ons zeer in de gelegenheid te zijn tot het in deze uitgave doen afdrukken van het juiste gemeentewapen.

Terwijl enerzijds gesteld wordt, dat de Overheid er grote waarde aan hecht, dat de publiekrechtelijke lichamen verantwoorde wapens voeren, wordt anderzijds aan de gemeente een wapenschild opgedrongen, dat onaanvaardbaar is. Bedoeld wordt de in 1961 door de Hoge Raad van Adel verstrekte afbeelding op het duplicaatdiploma 1923.

Het is dan ook een groot compliment waardig, dat de gemeente Eindhoven haar wapen op zulk een bijzondere wijze en in zulk een correcte vorm voert.

Ter herinnering aan de voormalige gemeenten, welke in 1920 in het huidige Eindhoven zijn opgegaan, worden hierbij gepubliceerd de aan nog zeer vele inwoners wel bekende wapens van Eindhoven, Woensel, Strijp, Gestel, Stratum en Tongelre.

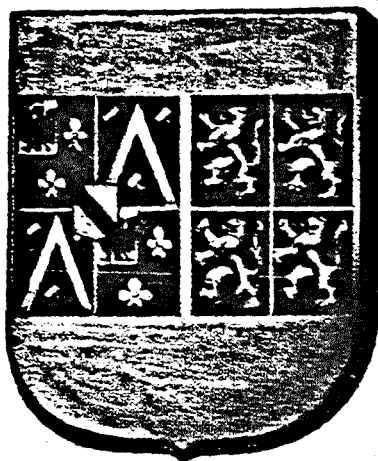
Eindhoven

Woensel

Strijp

Tongelre

Gestel

Stratum

besta
het v
wape
herin
in de
Een
Een
waa
jeac
moe
and
wor
192
voo
stig
Sm
dat
fin
te
ges
tek
ver
ro
pa
in
ro
ni
ell
zo
(c
w
B
M
h
g
F
g
g
w
g

Joost Bernaerts	Woensel	10 mrt 1648
Jan Henricxen van Berwinckel, bij Ehv.		9 nov 1599
Jonker Everart Berwouts (Blaarthem)		1573/74
Johan Boudewijn van Beverwijk Ehv.		14 sep 1705
secretaris te Vught		
Carolus van den Biggelaer Ehv.		27 apr 1756
Jan Janssen Bleussen Ehv.		17 sep 1621
kleermaker		
Hendrik van Boekel Stratum		17 apr 1744
Herman Melisz. van den Broeck, Woensel		12 dec 1589
Huybert Deckers Ehv.		7 sep 1643
schoolmeester in 't weeshuis alhier		
Dirck Symon Dircxen Ehv.		1543/44
molder		
Anthonis Wouters Michiels van Ehv., Ehv.		6 apr 1508
Arnt Symon Jacops van Ehv Ehv.		16 mei 1619
lintwerker		
Gerart Michiel Henricx van Ehv Ehv.		28 jan 1504
Hanrick Gerarts Verschuyt van Ehv, Ehv.		26 jul 1589
Joris Willem Janssen van Ehv Ehv.		1545/46
linnenwever		

(wordt vervolgd)

NIEUWE LEDEN, die wij van harte welkom heten:

Mevr. A.W.G.M. Langendijk, de Koppele 693, Eindhoven
 Hr. J. Nijpels, Kruidenhof 30, Eindhoven
 Hr. & Mevr. G.A. Kloppenburg, Sophia van Wurtemberg-
 laan 53, Eindhoven
 Eerw. Zr. Pascali, Kloosterdreef 25, Eindhoven
 Dames Van Hogerlinden, Amalia van Anhaltstr. 19,
 Eindhoven
 Hr. J.A.P. Cornelisse, Irenelaan 9, Aalst
 F. Mientjes, Luxemburglaan 99, Eindhoven
 Hr. A.M. Berben, Graafseweg 583, Alverna Wychen

Onze kring heeft nu 375 leden.

Eindhoven, ~~sept.~~ 1975

Mededelingen en Contactblad ~~1974~~

van de

HEEMKUNDIGE STUDIEKRING "KEMPENLAND" te EINDHOVEN

=====

Redactie: J. Spoorenberg jr., Pauwlaan 15, Eindhoven
tel. 040-432693

Administr.: J. Raaijmakers, Boschdijk 462, Eindhoven
tel. 040-61795

Postrek. 28 30 100

Bank: A.B.N. Eindhoven 52 70 78 808

Contributie f 20,-- per persoon

resp. f 23,-- per gezin

=====

BESTUURSMEEDEDELINGEN

Voor het komend seizoen zijn de volgende data vastgelegd voor onze bijeenkomsten:

1975: 7 oktober, 11 november, 11 december

1976: 8 januari, 11 februari en 9 maart.

Zoals bekend stelt de Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Universiteit van Nijmegen een onderzoek in naar de oude vaktaal van een groot aantal beroepen. Graag zou de Centrale adressen willen weten van groente- fruit- bloem- en boomkwekers en van mensen die in de bosbouw werkzaam zijn (geweest). De bedoeling is niet dat moderne vaktaal wordt vastgelegd, maar dat de termen die vroeger gebruikt werden, worden achterhaald. Indien U de Centrale aan adressen kunt helpen, kunt U die rechtstreeks opgeven aan de

Centrale, Erasmuslaan 40 in Nijmegen of, indien dat gemakkelijker voor U is, aan de redactie, die dan zorg zal dragen voor doorzending. Indien U zelf graag oude vaklieden wilt interviewen, is dat ook mogelijk. Inlichtingen bij de redactie.

BOEKENNIEUWS

Van de bekende schrijver-dichter Lodewijk van Woensel is een nieuw boekje verschenen: Soldaotebabbels. Zoals steeds, op onnavolgbare wijze verhaalt de schrijver dit keer over de tijd toen hij gemobiliseerd werd en over de dagen toen hij met mannen als Jaonus de Ordonnans, Nardje de Körperaol en Leo de Mietrejeurschutter bij de grenswacht diende, over zijn krijgsgevangenschap en tenslotte over zijn terugkeer in het Brabantse land. Het boekje is voor f 5,90 verkrijgbaar bij de boekhandels Jonkers op de Kleine Berg en Frencken op de Mathildelaan.

Het gemeente-archief heeft kort geleden een boekje uitgegeven waarvan de titel luidt: Rijks- en gemeentelijke lijst van onroerende monumenten in de gemeente Eindhoven. Vóór de beschrijving van de Eindhovense monumenten is een artikelje te vinden over de 19e eeuwse huizenbouw en over de bouw van de Brabantse boerderij.

Op het gemeente-archief zijn nog enkele exemplaren verkrijgbaar van het boekje Eindhoven-Industriestad. Deze historisch-sociografische schets werd bij gelegenheid van het zestig-jarig Philips' jubileum geschreven door ons lid Mr. F.B.A.M. Verhagen.

HET WAPEN VAN EINDHOVEN

door Drs. T. Klaversma

In het boekje "Heraldiek" van de heer F. van Ettö, dat we als leden van de Heemkundige Kring "Kempenland" van de schrijver mochten ontvangen en dat door het bestuur van onze Kring terecht een uitstekende inleiding tot de wapenkunde wordt genoemd, zijn in beknopte en toch duidelijke vorm een groot aantal termen uit de algemene wapenkunde en ook veel gegevens over de Noordbrabantse heraldiek bijeengebracht.

Daardoor een vraagbaak, die nogal eens door mij geraadpleegd wordt. Met één zin op blz. 19 heb ik echter nogal moeite. Daar staat: "Het wapen" - bedoeld wordt dat van Eindhoven - "mag zeer geslaagd worden genoemd". Ik vraag mij af: "Is dat wel zo?" en dat doe ik dan in hoofdzaak op historische gronden.

Omdat Hertog Hendrik, die in 1232 Eindhoven tot stad maakte, zich gewoonlijk Hertog van Lotharingen, een heel enkele keer Hertog van Brabant noemde, zijn in het wapen van de stad waarschijnlijk de Lotharingse kleuren rood-wit gecombineerd met de Brabantse leeuw, zodat deze een niet-Brabants kleurtje heeft gekregen. Zolang de geboren en getogen Brabantse Eindhovenaren er geen bezwaar tegen hebben, dat de aloude Brabantse kleuren goud op zwart niet in hun stadswapen noch in hun vlag voorkomen, is dat de accepteren, evenals het feit, dat de rechterhelft van het wapen niet rode hoorns op zilver, - het wapen van de Heren van Cranendonck - maar zilveren hoorns op rood veld heeft. Want doordoor komt de vroegere tweeherigheid van de stad ongetwijfeld beter uit, dan wanneer beide helften rood op zilver waren.

Mijn bezwaar richt zich dan ook niet tegen de kleuren, maar tegen de vorm van de leeuw en de stand en de vorm van de hoorns.

Wij Eindhovenaren zijn Hertog Hendrik I toch nog altijd dankbaar, dat hij aan Eindhoven stadsrechten heeft gegeven?

Welnu, dan hoort in het Eindhovense stadswapen de leeuw thuis, die of van hem of van zijn naaste nakomelingen uit het Brabantse hertogshuis is. En dat is het grappige leeuwje met een veerachtige pluim aan het staarteinde, zonder tong en met drie vooruitgestoken pootjes, zoals men hem op het oudste, in oorsprong ongetwijfeld 13de eeuwse stadszegel van Eindhoven aantreft. Zo immers werden de leeuwen vanaf het begin van de heraldiek in de 12de eeuw afgebeeld (zie Rietstap's Handboek der Wapenkunde door C. Pama, blz. 6, 139) en zo treffen we ze aan op de munten van Hertog Hendrik (Smit, De Brabantse Beelden en Teekens van Recht, blz. 128 afb. 178-180).

Als Eindhoven in zijn stadswapen deze 13de eeuwse leeuw zou opnemen in plaats van de later in zwang gekomen protserige dikkerd, die men in een hoeveelheid van dertien in een dozijn overal in Nederland en daarbuiten aantreft, dan zou dit deel van het wapen niet alleen iets origineels hebben, maar ook een hommage zijn aan de stichter van de stad en bovendien aantonen, dat Eindhoven niet, zoals nogal eens verondersteld wordt, een uit een dorp gegroeide Philips-vestiging is, maar een oude stad, ouder dan de meeste Hollandse steden.

(zie voetnoot)

En natuurlijk behoren dan bij deze leeuw de hoorns van het oudste stadszegel d.w.z. omgewend - zo werden ze trouwens tot in de 17de eeuw in het Eindhovense stadswapen afgebeeld (Smit, Taxandria 1932 p. 301-306) - en zonder enige versiering. Want zo staan ze ook in het wapen van Engelbert (1212-1264) en Willem (1270-1283) van Horne, Heren van Cranendonck, die met de Hertogen van Brabant, in de 13de eeuw Heren van Eindhoven waren.

Dat zou bovendien betekenen, dat Eindhoven als enigste gemeente het oudst bekende wapen van de Hornes zou voeren. Willem, de stamvader van de hoofdtak der Hornes voerde nl. in 1230 nog de omgewende, onversierde hoorns (Corpus Sigillorum Neerlandicorum afb. 945).

Toen hij Heer van Altena was, heeft hij de hoorns omgedraaid en heeft zijn broer Engelbert het oude wapen behouden of aangenomen.

In de terminologie van de heraldiek heten deze ongesnoerde hoorns posthoorns. Maar van oorsprong zijn de hoorns in het wapen van de Van Hornes m.i. noch posthoorns noch jachthoorns. Ze zijn, dunkt me, ontleend aan de naam Horne, en die schijnt weer afkomstig te zijn van de horn of uitstekende landpunt, waarop hun kasteel aan de Maas stond.

Een zgn. sprekend wapen dus, zoals de zuilen bij de Van Zuilens, de wassenaars bij het geslacht Van Wassenaar, de kat bij de Van Catsen enz.

Onze stadsarchivaris Mr. A. van Agt heeft enkele jaren geleden het oude wapen uit de 13de eeuw in ere hersteld door het te laten aanbrengen op het briefpapier van het archief. Het stadsbestuur zou m.i. dit goede voorbeeld moeten volgen.

Misschien is het iets voor onze Heemkundekring,

zich in het komende seizoen voor wijziging van het stadswapen in te zetten? Zo zouden we tegelijk historisch en eigentijds bezig kunnen zijn.

Voetnoot: Bij de afbeelding die Drs. T. Klaversma bij zijn artikel voegde, zijn de kleuren juist andersom: dus een witte leeuw en witte hoorns op een zwart veld. Om druktechnische redenen heb ik de kleuren omgedraaid. J.S.

EEN NAAM VOOR DE PROVINCIE ZUID-OOST BRABANT

door J. Spoorenberg jr.

Zoals U uit de pers heeft kunnen vernemen, bestaan er plannen om het aantal provincies uit te breiden van elf tot zesentwintig. De voorlopige naam van de provincie waarvan Eindhoven de hoofdstad wordt (als de plannen doorgaan), luidt Zuid-Oost Brabant. In het Eindhovens Dagblad lees ik, dat de definitieve naam van onze provincie een bepaalde historische betekenis zal moeten hebben.

Als we het kaartje van de nieuwe provincie bezien, blijkt dat het vinden van een naam dan geen probleem is. Want de provincie bestaat bijna geheel uit het gebied van de kwartieren Kempen- en Peelland! Buiten het gebied van Oostel- en Middelbeers is het oude Kempenland helemaal opgenomen (ik laat

dan even het buiten de landsgrenzen gelegen Lommel buiten beschouwing). En ook Peelland ligt voor het grootste deel in de nieuwe provincie, want alleen Liempde, Erp en Veghel vallen erbuiten. Niet tot het oude gebied van Kempen- en Peelland behoren in feite alleen Gemert, een oude vrijheid van de Duitse Orde en Luyksgestel, dat zoals de naam al aangeeft vroeger Luiks gebied was.

Ik stel daarom voor de nieuwe provincie "Kempen- en Peelland" te noemen. Niet onvermeld mag natuurlijk blijven dat van de tweeënveertig kringen die bij Brabants Heem zijn aangesloten, er (als ik goed geteld heb) vijftien in de nieuwe provincie liggen!

ENIGE BIJZONDERHEDEN OVER DE EINDHOVENSE HERVORMING EN BEELDENSTORM.

door J.Th.M. Melssen.

Dat de Hervorming niet in 1566 bij de Beeldenstorm begon, zal iedereen zo langzamerhand wel weten. Niet iedereen zal weten, dat ook te Eindhoven reeds omstreeks 1525 elementen aanwezig waren, die in eerste instantie de "academici" deden interesseren voor nieuwe leerstellingen, getuige o.a. een kloosterling van Mariënhage, die in 1527 dit klooster verliet en naar Amsterdam vertrok, of de Eindhovense deken Wijnand Christiaansz. Kinckis, die, samen met zijn collega-pastoor Godfried van Ittre, voorloper van de Hervorming in Eindhoven is. Ook Floris van Egmond, heer van Eindhoven (1521-1539) stond niet onsympathiek tegenover de

toer had een gulden uit de kas ontving, waarvan hij de nieuwkomer de helft gaf. Als er onderweg meer werd verteerd, moesten zij dat uit eigen zak betalen.

Als de nieuwkomer werk had gevonden, had hij het recht om in de herberg waar de bus thuis was twaalf stuivers te verteren op kosten van de bus. De eerstvolgende betaaldag kreeg hij dan daarenboven nog vierentwintig stuivers reisgeld uitbetaald.

(wordt vervolgd)

EINDHOVENAREN ALS POORTERS VAN DEN BOSCH 1471 -

door J.Th.M. Melssen

1784 - III

Arnoldus Wilhelmi Reyners	Woensel	8 jul 1505
	bakker	
Jan Jans Willems Reyners	Woensel	27 feb 1552
	timmerman	
Michiel Rutten	Eindhoven	18 apr 1656
Philips Rutten	Gestel	22 okt 1654
Thomas Sebastiaens	Eindhoven	19 mei 1550
	molder	
Jan Pieter Schovers	Eindhoven	28 sep 1706
Adriaan Smits	Eindhoven	18 feb 1760
	koren-/turfzakkendrager	
Hans Claes Jans Smolders (van Meyen)	herbergier	
	Eindhoven	11 dec 1563
Dominicus Sondach	Eindhoven	18 apr 1670
Nicolaes Stevens	Gestel	27 jul 1635
Layreys Peeters van Straetem	Stratum	20 aug 1591
	kleermaker	
Jan Wouter Henricx van Strijp	Strijp?	1537/38
	linnenwever	

(wordt vervolgd)

HET WAPEN VAN EINDHOVEN II

door F.J. van Ettö.

Het is maar hoe je het bekijkt, als historicus of als liefhebber van de Wapenkunde... De historicus probeert, steeds verder terug in de geschiedenis, nóg oudere gegevens te vinden, voor hem hebben de oudste documenten en de oudste zegels de grootste aantrekkelijkheid en de hoogste waarde.

} sic

De liefhebber van de heraldiek daarentegen ziet met bewondering hoe de afstammelingen van degene, die (b.v. omstreeks het jaar 1200) het eerst een bepaald wapen aannam, zich beijverden, bij het voortschrijden van de techniek, het geslachtswapen steeds fraaier te laten afbeelden. Over smaak viel uiteraard ook toen al niet te twisten. Wel blijken de gereedschappen van de stempelsnijders en vooral ook hun vaardigheid en kunstzin in de loop van de eeuwen een grote mate van vooruitgang te vertonen.

Als dus de achtereenvolgens in Brabant regerende hertogen de primitief getekende leeuw uit hun oudste wapen in de loop van de jaren hebben laten evolueren tot een merkwaardige figuur, die nog maar weinig lijkt op de leeuw, die de meesten van ons alleen uit dierentuin of circus kennen, dan past het ons eerbied te hebben voor de beslissingen van de hertogen en/of van hun raadgevers op heraldisch gebied, die die evolutie hebben begeleid. De heraldicus let vooral op de wapenfiguren, die in gebruik waren in de riddertijd, resp. in de tijden daarna, toen de Nederlanden en aangrenzende streken nog in hoofdzaak bestonden uit een mengelmoes van hertogdommen, graafschappen, heerlijkheden en wat dies meer zij. Dus de tijd die door de Franse Revolutie werd afgesloten. Daarna volgde in de heraldiek een periode van verval, die bijna een volle eeuw heeft geduurd.

Bovenstaande uiteenzetting is de inleiding van een antwoord op een betoog van Drs. T. Klaversma over het wapen van de stad Eindhoven op blz. 83 van de lopende jaargang 1975 van dit tijdschrift. Drs. T. Klaversma is de schrijver van het bijzonder interessante boek ^{a)} "De Heren van Cranendonk en Eindhoven" ± 1200-1460¹⁾.

Als ik met de heer Klaversma over geschiedkundige kwesties in een (in elk geval vriendschappelijk) dispuut zou geraken, zou ik me wel drie keer bedenken, voordat ik uiteindelijk met hem van mening zou durven blijven verschillen. Nu hij zijn betoog begint met een aanhaling uit mijn opstel "HERALDIEK"^{b)} leg ik de redactie en de lezers graag een andere mening voor.

- a) Uitgegeven in 1969 vanwege de Heemkundige Studiekring "Kempenland".
- b) in feite een overdruk uit het personeelsblad "ALLIAGES" van M.C.B. te Eindhoven. Hopelijk hebben de lezers ontdekt, dat de bladzijden 13 en 14 verkeerd genummerd zijn...

Het betoog van de heer Klaversma culmineert in een aansporing van het stadsbestuur om het oude wapen (bedoeld is zegel) van Eindhoven uit de 13de eeuw in ere te herstellen en in een opwekking van de leden van onze Heemkundige Studiekring zich voor deze wijziging in te zetten. Tot zijn uitgangspunten behoren de drie hoorns uit het wapen van de Heren van Horne, resp. van hun jongere linie Cranendonk, welke hoorns oorspronkelijk zonder enige versiering in die wapens stonden en veel minder sterk gebogen waren, dan die in latere zegels.

Maar in het eigen boek van Drs. T. Klaversma¹⁾ kan men na blz. 84 zien (en elders nog veel meer voorbeelden daarvan vinden), dat ook die hoorns geëvolueerd zijn: het zegel uit 1316 van Willem II, heer van Cranendonk vertoont drie hoorns, die al duidelijk met banden of ringen versierd zijn en die ook veel sterker gebogen zijn, dan de hoorns in het oudste zegel van Eindhoven.

Het huidige wapen van Eindhoven (zie afb.4) dateert van 17 oktober 1923. Op die datum werd de gemeente bij Koninklijk Besluit "bevestigd" in het gebruik van het wapen van de voormalige gemeente Eindhoven, gelukkig niet langer in de rijkskleuren goud op blauw, maar in de historisch beter verantwoorde kleuren rood en zilver ²⁾. Opgemerkt zij, dat in de blazoenering van 17 oktober 1923 per abuis sprake is van posthoorns, terwijl het op het diploma afgebeelde wapen duidelijk de ongesnoerde (jacht-)hoorns ⁴⁾ vertoont, die uit het wapen van Cranendonk-Horne zijn overgenomen. Ook de (ongesnoerde jacht-)hoorns in de wapens van o.a. de gemeenten Horn, Budel, Leende, Heeze en Waalre zijn geen posthoorns ²⁾.

Elke tijd en elke kunstenaar kennen hun eigen tekenstijl. Het lijkt interessant dit te verduidelijken door de hierna volgende afbeeldingen van het wapen van Eindhoven. Hoofdzakelijk in de heraldiek is, dat de tekenaar zich houdt aan de blazoenering, aan de officieel geldende wapenbeschrijving. Enige ervaring in de heraldiek is vanzelfsprekend noodzakelijk; zo dient men bij voorbeeld te weten, dat de leeuw in de heraldiek, tenzij anders wordt aangeduid, altijd klimmend (in opgerichte houding) wordt afgebeeld.

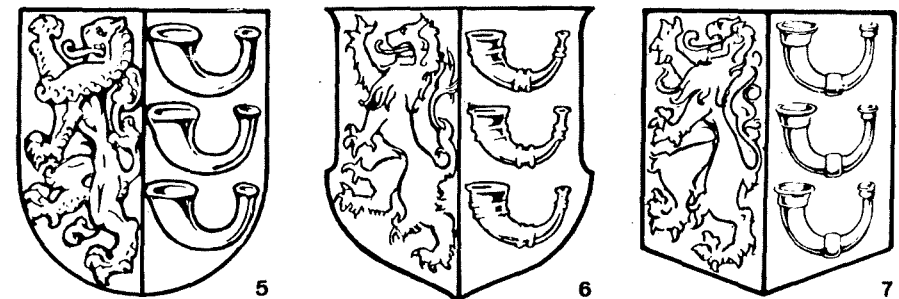
Afb. 1 is een tekening, gemaakt naar het oudste bewaard gebleven stadszegel van Findhoven en is dus een variatie van de afbeelding, die al op blz. 84 te zien is.

Leeuw en hoorns staan vrij in het zegelveld. Het speelt op een zegel geen rol naar welke kant de mondstukken van de hoorns wijzen. De hoorns zijn op dit oude zegel veel minder gebogen dan die in de wapenschilden van de Heren van Horne en van Cranendonk¹⁾.

Leeuw en hoorns zijn zeer primitief voorgesteld, waarschijnlijk omdat de stempelgraveur niet over voldoende vaardigheid en/of gereedschappen beschikte.

Een zegel was in die tijd, zelfs nog meer dan vandaag de dag, een ernstige zaak, daarmee spotten of grapjes uithalen was uitgesloten. Dat de leeuw in dit zegel sommigen grappig aandoet, is geen opzet, maar gewoon een gevolg van een gebrek aan vakbekwaamheid van de zegelsnijder.

Afb. 2 is het schild, zoals dit door ZANGRIUS in 1600 werd afgebeeld³⁾. Op de hoorns zijn lijntjes te zien, die wijzen op een versiering met metalen banden. Reeds in het Armorial (Wapenboek) van de Nederlandse heraut GELRE¹³⁾ blijken de hoorns versierd te zijn met banden, meestal in afwijkende kleur. De thans zeldzame wapenkaart van Brabant van Zangrius werd in 1600 gedrukt naar aanleiding van de inhuldiging van de Aartshertogen Albertus en Isabella (=Elisabeth, dochter van Koning Philips II van Spanje) als soevereine vorsten over de Nederlanden en is, voor zover mij bekend is, het eerste

gedrukte document, dat betrouwbare aanwijzingen geeft over de kleuren van de wapens op dat tijdstip. Toen reeds in 1600 was de leeuw in het gedeelde wapenschild van de stad Eindhoven van rood op veld van zilver en waren de hoorns van zilver op rood veld. Dit schild is duidelijk een voorloper van het huidige wapen van Eindhoven. Wel tekende Zangrius de leeuw omgewend, een vorm van courtoisie, (wapen-hoffelijkheid), die men vandaag de dag nog tegen komt in bij voorbeeld het gedeelde wapen van Gelderland.

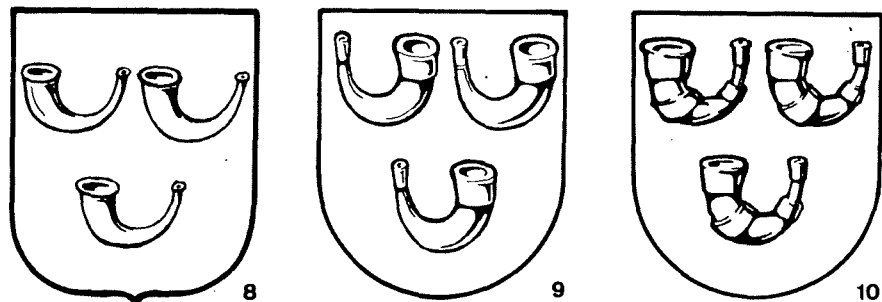
Afb. 3 Zo werd het wapen afgebeeld op het diploma van bevestiging van de Hoge Raad van Adel, gedateerd 16 juli 1817. De kleuren van het wapen waren toen goud op blauw.

Afb. 4 benadert het meeste de tekening, die voorkomt in de registers van de Hoge Raad van Adel (1923)⁶⁾. Ook Sierksma benutte deze afbeelding.⁷⁾

Afb. 5 Noord Brabant No.5 uit "Nederlandsche Heraldiek" door Van der Laars⁸⁾. De blazoenering van de hoorns zegt, dat zij zijn van zilver, b e s l a g e n, geopend en gemond van hetzelfde, maar de hoorns zijn op de tekening niet versierd.

Afb. 6 Naar de afbeelding in de huidige kleuren uit het boek "EINDHOVEN"²⁾.

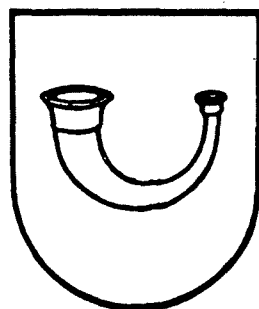
Afb. 7 No.36 Noord Brabant uit "Nederlandse Gemeentewapens" door C. Druif⁹⁾. Hier worden de hoorns van zilver genoemd. De rest van de blazoenering (zie bij afb. 5) is ten onrechte weggelaten. Niettemin hebben de hoorns in het midden duidelijk een versiering, naar eigen smaak van de tekenaar.

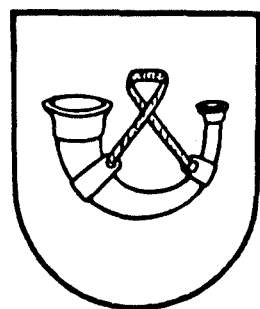
Afb. 8 Het wapen van de voormalige gemeente Woensel uit het boek "EINDHOVEN" 2) blz. 8. op deze tekening uit het begin van de vorige eeuw zijn de hoorns zonder enige versiering afgebeeld.

Afb. 9 Het wapen van BUDEL volgens Van der Laars 8). In rood drie omgewende hoorns van zilver; net als in het wapen van Eindhoven het blazoen van Cranendonk in tegengestelde kleuren.

Afb. 10 Gemeente Horn volgens Van der Laars 8): in goud drie hoorns van rood met zilveren beslag.

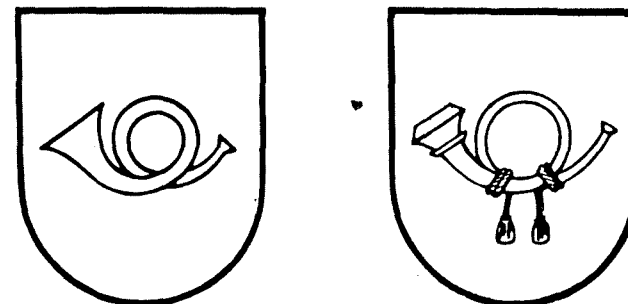

afb. 10 Hoorn
(Frans: Huchet)

afb. 11 Jachthoorn
(Cor de Chasse)

De wapens met de hoorns zijn toegevoegd, om te bewijzen, dat ook elders de hoorns van Horne versierd werden met ringen of banden. Op wapens worden tegenwoordig jachthoorns

afb. 12 Posthoorn,
ongesnoerd

afb. 13 Gesnoerde
posthoorn

(gesnoerd), posthoorns (met een winding) en ook gewone ongesnoerde (jacht-) hoorns meestal afgebeeld met het mond-stuk heraldisch links en de opening dus heraldisch rechts, maar van veel belang is dit niet. De afbeeldingen van dieren echter worden normaal op wapens altijd naar heraldisch rechts gewend. Rechts en links zijn in de wapenkunde juist andersom als in het dagelijks gebeuren. Uit COURTOISIE worden soms wapenfiguren omgewend.

De wapen - tekenaar heeft een grote mate van vrijheid met betrekking tot de vorm, die hij aan wapenschilden of wapen-figuren wil geven. Wel verdient het aanbeveling tekeningen, die samen worden afgebeeld op twee naast elkaar liggende bladzijden, in gelijke stijl te tekenen. Hierboven zijn, in tegenstelling met het voorgaande, de wapens uit diverse boeken ongewijzigd overgenomen, juist om de eigen tekenstijl van elke tekenaar beter te laten uitkomen. Het schild met afgeronde onderhelft is tegenwoordig het meest gebruikelijke.

Nogmaals, over smaak valt niet te twisten. Als de heer Klaversma aan het primitieve leeuwje in het oudste zegel van Eindhoven de voorkeur geeft boven de leeuwen, zoals die b.v. door Van der Laars resp. Druif vrij uniform in hun wapentekeningen werden afgebeeld, is dat zijn goed recht. Liefhebbers van de wapenkunde zullen zijn opvatting niet gauw delen. En bij de opgesmukte leeuw, die in de huidige gemeentewapens, met name in dat van Eindhoven, de voorkeur blijkt te hebben verworven, passen ook hoorns met een eigen-tijdse versiering. Houden zo.

14

vroeg - gotisch

15

laat - gotisch

16

Renaissance

Uit de 16de druk van "Wapenfibel" van A.M. Hildebrandt (1887), thans verzorgd door "Herold" Berlijn (1970).

Literatuurlijst.

1. Drs.T. Klaversma: "De Heren van Cranendonk en Eindhoven ± 1200-1460" (1969).
2. "EINDHOVEN" door A.J.J.H. Tops en J.M.Th.Verschueren 1965.
3. Zie voor de wapenkaart van Brabant door J.B. Zangrius mijn opstel in het maandblad "De Nederlandsche Leeuw" jaargang 1964 blz. 211-217. Een van de weinige bekende originele afdrukken van die kaart bevindt zich in het Archief van het Kasteel-Raadhuis van Helmond, een andere in het museum de Hallepoort te Brussel. Zangrius' kleur-aanduidingen door middel van streepjes en puntjes zijn nog steeds algemeen in gebruik.
4. "De Nederlandsche Leeuw" jaargang 1970 blz. 149-159.
5. "EINDHOVEN" door A.J.J.H. Tops en J.M.Th.Verschueren (1965).
6. "Nederlandsche Wapens", uitg.De Branding, deel II, 1943.
7. "De Gemeentewapens van Nederland" door Kl.Sierksma, 1960.
8. T. van der Laars: "Nederlandsche Heraldiek", tekeningen door S.G. van der Laars, uitgave 1924 Koffie HAG Maatschappij.
9. "Nederlandsche Gemeentewapens" door C. Druif 1965.
10. F. Christophre BUTKENS: "Trophées.....de Brabant" 1637.
11. Dr.J.P.W.A. Smit: "De Brabantsche Beelden en Teekens van Recht" 1957.
12. J.Th. de Raadt: "Sceaux Armoriés des Pays Bas" (etc.) 1893-1901.
13. Paul ADAM-EVEN: "l'Armorial du Héraut GELRE", 1971.

HOUD ZE DOM EN ERM

EN LAAT ZE BIDDEN ONDER 'T WERK

door Drs. H. Mandos.

Terecht protesteerde J. Spoorenberg jr. in zijn artikel Bidden onder het Werk (Meded. blad nr. 32, blz. 9) tegen de suggestie van een ongenoemde spreker in een niet nader bepaalde vergadering, dat het bidden onder het werk in fabrieken en werkplaatsen door de Brabantse geestelijkheid gestimuleerd en zelfs in een fabrieksreglement van 1857 werd vastgelegd met de uiteraard onuitgesproken bedoeling het werkvolk dom en arm te houden. Bewijs zou zijn de uitspraak van de pastoor tegen de fabrikant: "Houde gij ze arm, dan hou ik ze wel dom".

Het is goed te wijzen op deze hand over hand toenemende geschiedvervalsing door moderne auteurs van sociaal-economische geschiedenis, die hun modieuze interpretaties als objectieve waarheid presenteren. Nader onderzoek over de oorsprong en functie van het bidden in de fabrieken en omschrijving van de betekenis ervan voor de Brabantse arbeidsbevolking dienen vooraf te gaan. Dat zou wel eens eerder kunnen uitkomen bij wat J. Spoorenberg jr. omschrijft als "de behoefte van de Brabantse mens" dan bij sluwe intriges van Kerk en Kapitaal. Het middeleeuwse kultuurgegeven Ora et Labora was de van huis uit agrarische Brabanders een levensregel, tenzij men ook bij dit Benediktijns monniksdevies uitgaat van een westeuropese samenzwering, door Rome centraal geleid vanuit de kloosters!

Als eerste materiaal voor een onderzoek draagt J. Spoorenberg zelf aan: het bidden in de luci-

mij als vice-voorzitter voor te stellen. Deken Broekman fluisterde mij naar aanleiding hiervan bij het heengaan in: "Ge had het zo goed ingezet, maar daar konden de neren niet toe komen".

(wordt vervolgd)

HET WAPEN VAN EINDHOVEN - III

door Drs. T. Klaversma

Zoals ik reeds verwachtte, heeft de heer Van Ettöro in alle vriendelijkheid op mijn artikelje in het nr. van sept. j.l. gereageerd. Dat doet mij genoegen, omdat uit het botsen der meningen de waarheid tevoorschijn komt, of althans de zaak, waar het om gaat helderder voor ogen komt te staan. Daarom lijkt het mij voor de kwestie zelf, goed, dat ik het slechts ten dele met de heer Van Ettöro eens ben, als hij schrijft, dat de keuze tussen een oud of een later wapen een kwestie van smaak is.

Want wel vind ik het oude wapen mooier dan het latere, maar dat is niet zozeer uit esthetisch oogpunt en ook niet omdat het het oudste is. Het is m.i. vooral mooier, omdat het origineler is (geen leeuw van dertien in een dozijn); omdat het de stichter van de stad eert; aantoon, dat Eindhoven een heel oude stad is en omdat het het oudste wapen van de Hornes bevat, kortom iets geheel specifiek heeft en tegelijk feiten demonstreert, waar iedere Eindhovenenaar trots op kan zijn. Redenen genoeg dunkt mij, om eventuele heraldische regels buiten beschouwing te laten.

Wat de tegenargumenten van de heer Van Ettöro betreft daarover zou ik het volgende willen opmerken:

1. In de Winkler Prins Encyclopedie 6e druk deel 18 blz. 351 schrijft A.R. Klein onder het woord wapenkunde, nadat hij heeft opgemerkt dat de wapens in de 12e eeuw als herkenningstekens zijn

ontstaan, omdat de door een vizier gesloten helmen, die de open stormhoeden vervingen, de dragers onherkenbaar maakten: "de met het ineenschrompelende ridderwezen nauw verbonden tournooien verdwenen en de uitvinding van het buskruit deed geheel andere wapenrustingen ontstaan, waardoor de heraldieke wapenrusting haar praktisch nut verloor. De levende heraldiek maakte plaats voor de papieren wapenkunde met een steeds ingewikkelder wordend stel voorschriften en regels en een ongelimiteerd toenemend aantal wapens - zelfs eenvoudige burgers namen voor zich een wapen - en daarop voorkomende figuren. Op het slagveld moest men snel en direkt worden herkend. De wapens droegen dus eenvoudige, zeer duidelijk waarneembare beelden, daar men diende te kunnen zien, wat voor- en tegenstander in hun schild voerden! Toen deze eis later niet meer gesteld hoefde te worden, koos men zich allerlei mensen, dieren, voorwerpen en symbolen tot wapenfiguur, dat dikwijls weer met andere gecombineerd werd en het aanzien schonk aan wapens van velerlei merkwaardige en ingewikkelde constructie. Eenvoud evenwel is het kenmerk van het ware en daarom zijn de eenvoudigste wapens tevens de oudste". Tot zover de heer Klein.

Volgens dit betoog was de eenvoud dus niet een gevolg van de gereedschappen en vaardigheid van de stempelsnijders, maar van de praktijk en de mode. En ik ben geneigd dit te geloven, omdat b.v. Engelbert van Horne in 1245 een zegel had met fijn getekende ruiten om de drie hoorns, en Daniel van Goor, + 1280 drie hoorns met om het schild heel fijn getekende takjes (Resp. Archief Averbode - in beschadigde staat - en Rijksarchief Brussel). Trouwens op het zegel van Willem II (1316) staan weliswaar enige banden als versiering op de hoorns, zoals de heer Van Ettöro op blz. 111 van nov. '75 opmerkt, maar de hoorns op de zegels van Dirk van Cranendonk (1341), van Nicolaas van Sevenborn (1357- +1370) en Jan van Sevenborn (+1370 - 1385) zijn weer zonder enige versiering

(achter blz. 84 van "De Heren van Cranendonk en Eindhoven").

Bovendien lijkt het mij niet waarschijnlijk, dat een stempelsnijder, die de leeuw van afb. 14 (op blz. 116 van 't groene boekje nov. '75) kon snijden, niet in staat was die van afb. 16 te snijden.

2. Wel begrip - zij waren tenslotte kinderen van hun tijd - geen eerbied kan ik opbrengen voor de beslissingen van de latere hertogen en hun raadgevers te Brussel op heraldisch gebied, evenals ik wel begrip, geen eerbied ervoor kan hebben dat door hun toedoen de oer-Nederlandse stad Brussel verfranst is. Beide zaken liggen m.i. in hetzelfde vlak: het navolgen van Frankrijk.

Mijn conclusie is daarom, dat we het oude wapen niet behoeven af te wijzen, omdat de hertogen van Brabant met de mode meegingen, of omdat het wapen primitief zou zijn.

DE GESCHIEDENIS VAN DE EINDHOVENSE HOEDENINDUSTRIE

door J. Spoorenberg jr.

- XII

Als omgekeerd een gast de stad verliet, of zoals de hoedenmakers het zelf noemden: "als een gast de zak nam", vroeg hij aan de busmeesters een briefje waaruit bleek, dat hij geen schuld meer had. Op vertoon van dit bewijs kon hij in de herberg waar de bus thuis was zes schellingen reisgeld krijgen (f 1,80). Daarnaast werd nog een gulden uitbetaald waarvan de gezelschap die de toer had de helft kreeg: een afscheidsdrank was blijkbaar gebruikelijk.

Dat een hoedenmaker reisgeld kon krijgen was in Nederland niet uniek. In het reglement van het Utrechtse hoedenmakersknechtengilde uit 1598 lezen we al, dat als een hoedenmaker van buiten de stad zonder succes in Utrecht werk had gezocht, de gezels-

len hem een teerpenning konden geven om hem in staat te stellen naar een volgende plaats te reizen. En toen in 1773 in Roermond een bus werd opgericht, gebeurde dat omdat er in deze stad nog geen bus was waaruit "vremde, wandelende off reysende" hoedenmakersgezellen geholpen konden worden.

Hoedenmakers waren vermoedelijk minder honkvast dan andere beroepsbeoefenaars. Uit het ontwerp-reglement van de Bredase hoedenmakerscorporatie uit 1808 blijkt, dat als een hoedenmaker schriftelijk kon bewijzen dat hij een leertijd van vier jaar had doorgebracht bij een erkende meester, hij niet alleen in Nederlandse steden "vrij" was, maar door een "sinds onheugelijke tijden bestaand verband", ook in steden in een groot deel van Duitsland, Denemarken, Zweden en zelfs Rusland. Een dergelijke bepaling zou nutteloos zijn geweest, als er onder de hoedenmakers geen trekkers waren. In dit concept-reglement staat overigens niets over het reisgeld. Dit in tegenstelling tot het ontwerp-reglement van de Leidse hoedenmakerscorporatie, waarin we lezen, dat als een gezelschap kon aantonen dat hij bij een hoedenmaker binnen het Koninkrijk had gewerkt, hij op verzoek enig reisgeld kon krijgen, waarvan de grootte afhankelijk was van de omstandigheden.

Nergens in ons land was de reiskas echter met zoveel bepalingen omgeven als in Eindhoven. Een hoedenmaker, die - na ontvangst van zijn reis- en drinkgeld - bij zijn afscheidsdrank tot de conclusie kwam dat het leven in Eindhoven eigenlijk zo kwaad niet was en die daarom besloot om toch maar in de stad te blijven, moest zijn reisgeld teruggeven en kreeg daarenboven nog een flinke boete. Ook was bepaald, dat een hoedenmaker zijn reisgeld moest terugbetalen, als hij binnen drie weken na zijn vertrek weer in Eindhoven aan het werk was. En tenslotte was vastgelegd hoe lang een hoedenmaker uit de stad moest blijven voor hij weer recht had op bepaalde, nauwkeurig omschreven vormen van financiële bijstand.

NIEUWE LEDEN DIE WIJ VAN HARTE WELKOM HETEN:

- . Dongelmans, Burghstraat 18
- r. en mevr. P. Ansems, Perseuslaan 30
- .W. Holtslag, St. Gerarduslaan 39
- . Huybregts, Seradelhof 2 Lage Mierde.

NOGMAALS: GIJ ZIJT NU EVEN TWINTIG ...

Juist voordat de kopy naar de drukker werd verstuurd, meldde pater Dagobert, dat het lied "de Dahlia" reeds werd opgenomen in de bundel: "Zo zingt Holland" (eerste druk 1916, tweede druk 1918, derde druk z.j.). De tekst is van Lambrecht Lambrechts en de muziek van Emiel Hullebroeck.

'T GRUUN BUUKSKE

van de

HEEMKUNDIGE STUDIEKRING "KEMPENLAND" te EINDHOVEN

~~september~~ 1978

nr. ~~10~~

Voorzitter: Drs. H. Mandos Willibrorduslaan 112
 Waalre tel 04909-2633

Redactie: J. Spoorenberg Pauwlaan 15
 Eindhoven tel 432693

Admin.: J. Raaijmakers Boschdijk 462
 Eindhoven tel 447294

Secretaris: W. Swinkels Huygenslaan 8
 Eindhoven tel 519675

Contributie f 20,- per persoon
 f 25,- per gezin

Postgirorekening nr 28 30 100
 Alg. Bank Ned. rek nr 52 70 78 808
 Rabo-bank Eindhoven-Noord rek nr 15 82 41 959

Programma 1978/1979.

Datum:	Onderwerp:
26 september	Willem van Oranje
24 oktober	De zouaven
14 november	Neo-gotiek
21 december	Bovenlichten en voordeuren
18 januari	Jaarvergadering met optreden van "Ut Muziek"
15 februari	??
22 maart	??

- Onze penningmeester verzoekt de leden die hun contributie nog niet hebben overgemaakt, met spoed aan hun verplichting te voldoen.

HET GEMEENTEWAPEN VAN EINDHOVEN.

Ons lid F.A. Kries heeft een reeks artikelen geschreven over de gemeentewapens in de agglomeratie Eindhoven. Niet alleen de bestaande wapens zijn het onderwerp van zijn studie geweest, maar ook die van de opgeheven gemeenten. Aan zijn artikel over het wapen van Eindhoven ontleen wij het volgende.

Het oudste bekende zegel van Eindhoven is vermoedelijk tussen 1282 en 1311 gemaakt en tot in de 16e eeuw gebruikt. Het gehele middenveld van dit zegel werd gebruikt: links (heraldisch rechts) een klimmende leeuw en rechts (heraldisch links) drie hoorns onder elkaar geplaatst.

Het middenveld was omgeven door een cirkelvormig randschrift, bestaande uit een kruisje, gevolgd door de woorden "Sigillum opidi de Endehoven", hetgeen zeggen wil: "Zegel van de stad Eindhoven". De leeuw in dit zegel was het symbool van de schout, die namens de hertog het gezag uitoefende en de drie hoorns zijn afkomstig van de heren van Horne, die in de 13e eeuw heer van Eindhoven waren.

De leeuw en de drie hoorns hebben zich door de eeuwen heen steeds kunnen handhaven. Alleen tussen 1798 en 1814 werd een ander zegel gebruikt. De afbeelding van de Bataafse maagd, die in haar rechterhand als teken van orde en gerechtigheid een weegschaal draagt en door de lictorenbundel in haar linkerhand te kennen geeft, dat zij haar gezag wenst te handhaven, werd echter in alle

gemeenten gebruikt; alleen de plaatsnaam in het randschrift verschilde.

Nadat het Koninkrijk Holland door Frankrijk was geannexeerd, kwam een rond zegel in gebruik. Op het randschrift staat MAIRIE D'EINDHOVEN (gemeente Eindhoven) en de naam van het departement Bches du Rhin (Monden van de Rijn).

In 1814 kreeg Eindhoven de leeuw en de drie hoorns weer terug. Op 24 december 1814 bepaalde koning Willem I, dat alle steden, dorpen en heerlijkheden, die van ouds een eigen wapen hadden gevoerd, dit ter officiële erkenning aan de Hoge Raad van Adel konden voorleggen. Op 16 maart verzocht de burgemeester daarom om het oude stadswapen te mogen behouden. Jammergenoeg werd bij de toezending geen melding gemaakt van de wapenkleuren. De Hoge Raad corrigeerde de afbeelding enigzins en voorzag deze van de rijkskleuren. Daardoor werden de leeuw en de hoorns goudkleurig en het schild blauw. Het wapen was gedekt met een kroon en vijf fleurons van goud.

Nadat Eindhoven op 1 januari 1920 de gemeenten Gestel, Stratum, Strijp, Tongelre en Woensel had geannexeerd, besloot de gemeenteraad om bevestiging te vragen van het oude wapen, maar met enkele wijzigingen en tekening en kleur; d.w.z. terug naar de oorspronkelijke kleuren: rood en zilver.

DE GEMEENTEWAPENS VAN GESTEL, STRATUM, STRIJP, WOENSEL EN TONGELRE.

Ons lid F.A. Kries heeft een reeks artikelen geschreven over de huidige en de voormalige gemeentewapens in de agglomeratie Eindhoven. Aan zijn studies ontleen wij het volgende.

Gestel.

Het wapen van Gestel bestond uit een schild van lazuur (blauw) beladen met een beeld van St.Lambertus in goud. Het werd ontleend aan het zegel van de St.Lambertusparochie. Op 14 oktober 1818 werd het officieel aan de gemeente verleend.

Stratum.

Het wapen van Stratum bestond uit een schild van lazuur, beladen met het beeld van St.Joris te paard, vechtend met lans tegen de draak, alles van goud. Het wapen werd ontleend aan het oude zegel van de St.Jorisparochie. Op 16 juli 1817 werd het officieel bevestigd.

Strijp.

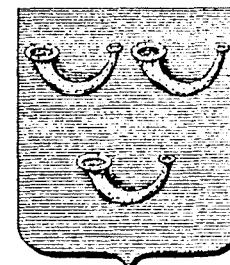
Het wapen van deze gemeente bestond uit een schild van lazuur, beladen met een paard van goud. Het wapen werd officieel verleend op 14 oktober 1818. Het paard zou kunnen wijzen op de belangrijkheid hiervan in dit destijds voornamelijk op de landbouw aangewezen gebied. Deze verklaring wordt bevestigd door het feit, dat in vroegere aantekeningen van de

Hoge Raad onder "Strijp" vermeld staat: "Laten de samenstelling van het wapen over aan de decisie van de Hoge Raad van Adel". Vermoedelijk is op gelijke overweging de ploeg in het wapen van Borkel en Schaft opgenomen.

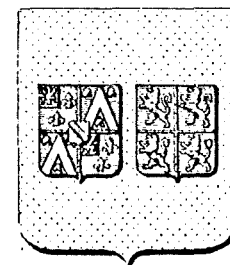
Woensel.

Het wapen van deze gemeente bestond uit een schild van lazuur, beladen met drie hoorns van goud. Het werd bevestigd op 16 juli 1817. De hoorns zijn afkomstig van de heren van Horne die destijds in Woensel heerlijke rechten bezaten.

Tongelre.

Deze gemeente bezat een wapen, dat bestond uit een schild van goud, beladen ter rechterzijde met een gevierendeeld schild van lazuur, waarvan het eerste en het vierde deel beladen met twee lelies of klaverbladen en een vrijkwartier waarop een adelaar (alles van goud) en het tweede en derde deel beladen met een chevron vergezeld van drie hamers (alles van goud) en in het midden een schildje van goud, beladen met een schuine balk van sabel (zwart); ter linkerzijde met een eveneens gevierendeeld schild van lazuur, waarvan elk kwartier beladen met een klimmende leeuw van goud.

(Waar hierboven over "rechterzijde" en "linkerzijde" wordt gesproken, is dit heraldisch bedoeld. In het gebruik van elke dag zou men een en ander juist andersom aangeven.)

Het heraldieke rechterschild is afkomstig van het geslacht Van Leefdael.

Helemaal correct werd het wapen niet uitgevoerd, want in de beschrijving van het wapen van het geslacht Van Leefdael wordt over vijfbladige bloemen gesproken i.p.v. over lelies. Maar hierbij moeten we bedenken, dat de ontwerp-kunstenaars zich destijds dikwijls moesten behelpen met onduidelijke zegelafdrukken als voorbeeld.

Hierbij zij aangetekend, dat P.Th. de Lange kort voor het typen van deze tekst onze aandacht vestigde op een oud zegelstempel, dat door de gemeentelijke archiefdienst wordt bewaard. Op dit stempel zijn i.p.v. lelies vijfpuntige sterren afgebeeld.

Het linker schild op het gemeentewapen van Tongelre herinnert aan het bestuur van de hertogen van Brabant, die sinds 1288 ook hertogen van Limburg waren. De twee Limburgse leeuwen zouden eigenlijk een dubbele staart moeten hebben, maar daar is - vermoedelijk door plaatsgebrek - door de ontwerper van afgezien.

Aan het Tijdschrift van Noord-Brabantse Geschiedenis, Taal en Letterkunde, no 2 van 15 oktober 1883, ontleen we het hiernaast geplaatste zegel, waarvan het stempel in 1599 werd vervaardigd. Het beeld in het midden stelt St. Martinus voor, de patroon van de kerk van Tongelre.

DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST VI.

door J. Spoorenberg.

Ofschoon Eindhoven in de daaron volgende jaren (in de gemeenteverslagen) klaagde, dat het grootste deel van het archief in Den Bosch berustte, meldde de rijksarchivaris in Noord-va-

bant in 1890, dat Eindhoven nog steeds geen bewerker van zijn oude archieven had aangewezen. Toch was er volgens hem nog genoeg te doen, want de archiefstukken die geordend waren, waren niet goed geordend, terwijl in de toren en in de archiefkamer nog tal van niet-geinventariseerde bescheiden lagen en er over het algemeen een grote wanorde heerste tussen de papieren van de verschillende administraties. Als we tegen deze achtergrond de verzuchting plaatsen uit het gemeenteverslag over 1893, waarin de stad zich erover beklagt, dat bijna niemand er nog aan denkt, dat er van Eindhoven een oud-archief bestaat, dan vraagt men zich toch wel af, of hier niet teveel de verbitterde amateur-historicus A. Zeegers en te weinig de gemeente-secretaris van die naam aan het woord is. Ook in de volgende jaren blijft in het verslag te lezen, dat het oud-archief voor Eindhoven zo goed als verloren is gegaan en dat het "verwijderen ervan voor de geschiedenis van Eindhoven en omstreken een groot gemis is, omdat iedere navorsing hier onmogelijk is gemaakt".

Tot en met 1903 wordt in de gemeenteverslagen naar de klaagzangen uit de voorgaande jaren gewezen. In 1904 wordt niets over het archief vermeld. Een jaar later staat laconiek te lezen, dat de ordening van de archieven in voorbereiding is. De veranderde houding was het gevolg van de indiensttreding van een nieuwe gemeente-secretaris, die verbetering van de ongeregelde toestand wenste. De opheffing van de schutterij bood gelegenheid om de oude wapenkamer tot tweede archieflokaal in te richten; een deel van het archief uit het oude lokaal en verder alle stukken die nog op zolder lagen zouden daar kunnen worden ondergebracht. De rijksarchivaris zei alle medewerking toe bij de uitvoering van de plannen.

In 1911 werd M. v.d. Waerden tot gemeente-archi-

1.Wapen van Eindhoven

([terug naar index](#))

Het wapen van de gemeente Eindhoven vertoont een schild waarop een leeuw en drie horens zijn afgebeeld, het geheel wordt door een kroon voltooid. De leeuw, een symbool van moed, was het teken van de hertog van Brabant en van zijn macht. Voorts was het een teken dat het gezag in de plaats die het leeuwenteken voerde, namens de hertog werd uitgeoefend. De drie horens, die op het wapen prijken, werden vroeger gevoerd door de familie van Horne, de eerste bezitters van de heerlijkheid Eindhoven. De kroon is er in de 17e eeuw aan toegevoegd. Het is geen koningskroon, maar een kroon zoals die gewoonlijk door een graaf werd gedragen. De afgebeelde figuren komen al voor op het oudst bekende stadszegel, namelijk op dat van 1355. Het wapen is officieel vastgesteld in 1923.

17 OCTOBER 1923.

No. 84.

*Wij Wilhelmina, bij de gracie Gods,
Koningin der Nederlanden, Prinses van
Oranje-Nassau, enz., enz., enz.*

Beschikkende op het aan Ons ingediend verzoekschrift van den Raad van EINDHOVEN, provincie Noordbrabant, om die gemeente, onder aanbrenging van de noodige verbeteringen, te bevestigen in het gebruik van het wapen voor de voormalige gemeente van dien naam gevoerd;

Gelet op het besluit van den Souvereinen Vorst van 24 December 1814, No. 32, en op het Koninklijk besluit van 23 April 1919 (Staatsblad No. 181);

Gezien artikel 1 der wet van 27 November 1919 (Staatsblad No. 785);

Op de voordracht van Onzen Minister van Justitie van den 13 October 1923, 1e. Afdeeling A., No. 790;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

de gemeente **E i n d h o v e n**, provincie NOORDBRABANT, te bevestigen in het gebruik van het door de voormalige gemeente van dien naam gevoerd wapen, zijnde :

Gedeeld: I in zilver een leeuw van keel, II in keel drie paalsgewijze gerangschikte posthoorns van zilver, beslagen, geopend en gemond van hetzelfde; het schild gedekt met eene vijfbladerige kroon van goud.-

Onze Minister voornoemd is belast met de uitvoering van dit besluit.-

H e t L o o , den 17 October 1923.
(get.) W i l h e l m i n a .

e Minister van Justitie,
(get.) Heemskerk.

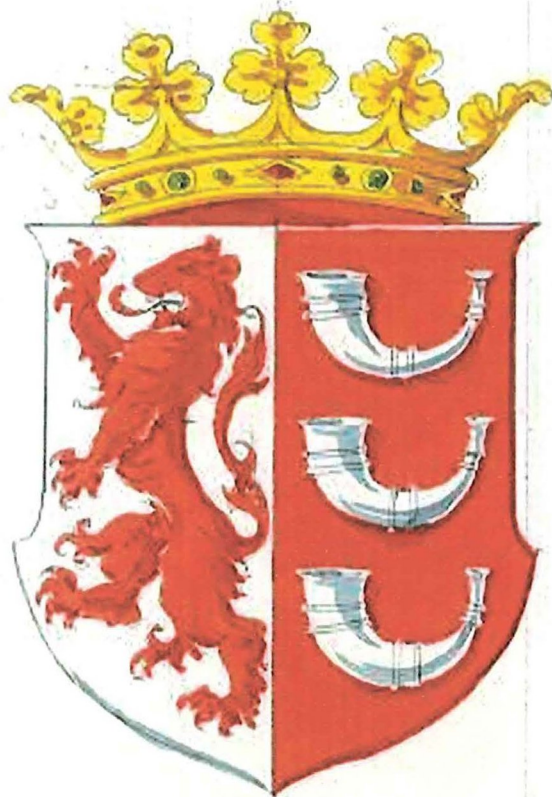
Overeenkomstig het oorspronkelijke,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Justitie,
(get.) van Blom.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal voornoemd,

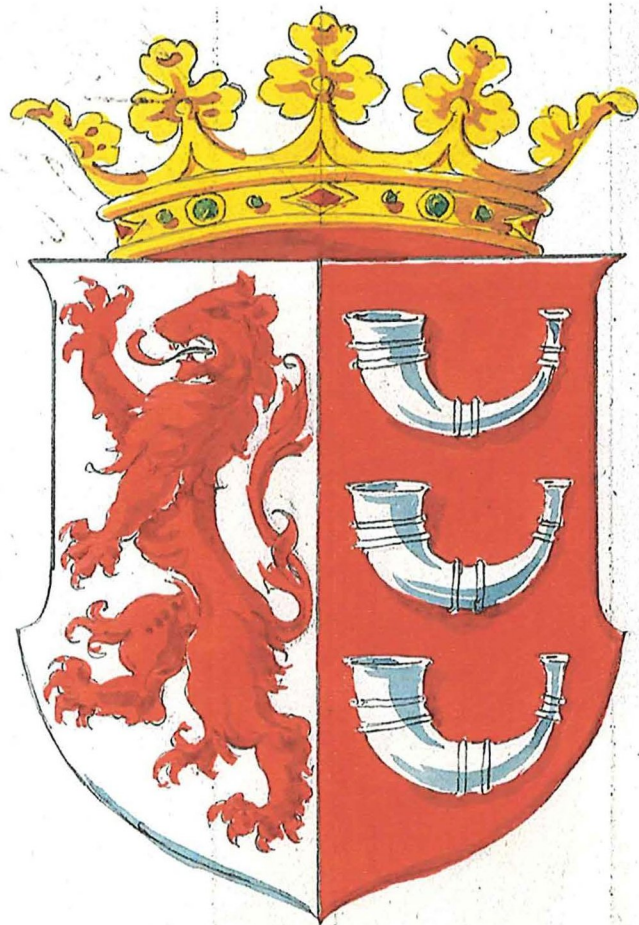
NAMEN DER STEDEN,
ALS MEDR DER
HEERLIJKHEDEN
EN
CORPORATIEN.

AFTEKENING
VAN HET
WAPEN.

Eindhoven.

Ugedeeld: I in zilver een leeuw
van keel, II in keel drie paalge
wijre gerangschikte posthoorns van
zilver, beslagen, geopend en ge-
romend van hetzelfde; het schild
gedekt met een vijfbladige
kroon van goud.

Rijks Archieven in Noordbrabant.

Jr No 180
EINDHOVEN
INGEKOMEN
10. NOV. 1922
Bericht op schrijven van No 7/36° s-*Herzogenbosch, den 31te Oct. 1922.*
21 Oct. 1922 no 12/2827

betreffende

gemeentewapen.

Afd. EXPEDITIE.
Ingekomen stukken
Afd. VIII 13. 1/45

In antwoord op bovenaangehaald schrijven heb ik de eer U het volgende te berichten en dit onder terugzending der daarbij gevoegde 5 bijlagen.

Ingevolge de bewoordingen van art. 1 sub 2 van het Kon. Besluit van 23 April 1919 (Stbl. no 181) zal de gemeente Eindhoven, aangezien de vroegere gemeente, waaraan zij haren naam ontleent, een wapen bezat, bevestiging van dat wapen aan H.M. de Koningin dienen aan te vragen.

De beschrijving van dit wapen, verleend bij beschikking van den Hoogen Raad van Adel dd. 16 Juli 1817 luidt: „ zijnde een schild parti, het eerste van Lazuur, beladen met een klimmende Leeuw, het tweede mede van Lazuur en beladen met drie horens, staande en pal —het schild gedekt met eene Kroon en vijf fleurons, alles van goud.”

Aangezien op deze beschrijving gegronde aanmerkingen kunnen gemaakt worden en de gelegenheid gunstig is, aan het verzoek tot bevestiging een tot verbetering te verbinden, volgt hier de geschiedenis van het wapen der voormalige gemeente Eindhoven.

Bij Souverein Besluit van 24 Dec. 1814 werd bepaald, dat de Hooge Raad van Adel alle steden, dorpen en heerlijkheden, districten en corporatiën, welke voorheen of tot dusverre het gebruik van wapens gehad hebben, zoude worden opgeroepen om

Aan den Heer Gemeentearchivaris
te

eene

eene afteekening van derzelve wapens aan den voornoemden Raad in te zenden ten einde daarop de souvereine confirmatie en de registratie te kunnen erlangen. Naar aanleiding daarvan verscheen onder dagteekening van 5 Jan. 1815 in de Staatscourant een oproep van den Hoogen Raad, waarin bovengenoemde lichamen verzocht werd eene nauwkeurige afteekening en beschrijving van derzelve wapen met bijvoeging van alle zoodanige opgaven, als tot den oorsprong en de verkrijging daarvan betrekking hadden aan hem in te zenden. Van den Gouverneur der provincie Noord-Brabant ging den 14^{den} Jan. d.a.v. een dergelijke oproep uit, den 20sten Febr. herhaald, opdat de behandeling der zaken door zijne handen zou geleid worden. De burgemeester van Eindhoven heeft daaraan gehoor gegeven bij missive van 16 Mrt. 1815; hij informeerde den Gouverneur, dat zijne moeite om den oorsprong van het wapen der gemeente Eindhoven op te sporen, vergeefsch was geweest en voegde daaraan, zoo hij volkomen ter goedertrouw zeide, een afdruk van het wapen toe, dat de stad sedert onheugelijke tijden gevoerd had. Inderdaad was het een afdruk van het zegel der stad en de Hooge Raad, het Souverein Besluit aldus interpreteerende, dat de samenstelling der verlangde wapens aan de aanvragers moest worden overgelaten, nam daarmede genoegen en corrigeerde de afbeelding alleen naar de toenmaals geldende begrippen van heraldiek, voorzag haar o.a., want het zegel vertoonde geene kleuren, van de rijkskleuren.

Ware de burgemeester destijds beter thuis geweest in de locale geschiedenis van Eindhoven, dan zou hij eene afteekening van het wapen der stad gezonden hebben, gelijk te vinden o.a. in het werk van Butkens, Trophees de Brabant deel I tusschen de bladzijden 10 en 13, waarvan eene afteekening hierbij gaat en de beschrijving luidt: gedeeld 1° van zilver met een leeuw van keel, 2° van keel met drie trompen van zilver, paalsgewijs geplaatst.

Daar het U belang zal inboezemen de geschiedenis van dit wapen te vernemen, moge hier eene uiteenzetting volgen.

De vroegste historisch vaststaande vermelding van Eindhoven is in eene acte van het jaar 1232, waarbij de gemeente de stadsrechten van 's Hertogenbosch ontvangt. Zoo Eindhoven vóór dien reeds bestond — en er is geen reden om het tegendeel aan te nemen —, dan heeft de plaats in dat jaar toch eerst beteekenis verkregen. Een dergelijk feit werd destijds naar buiten gereleveerd onder meer door den aanmaak van een stadszegel, waardoor de acten, uitgaande van het stadsbestuur, geaarmerkt werden. Het zegel, waarvan een inktafdruk Uw schrijven vergezelt, vermeldt dan ook uitdrukkelijk de kwaliteit van Eindhoven als oppidum. Er is meer: ook vermeldt het, onder wiens heerlijkheid de stad zich bekent te zijn, onder die van den hertog van Brabant en van den heer van Heurne. Op het eerste zinspeelt de leeuw, sedert het einde der 12de eeuw het symbool van den hertog, op het tweede de drie trompen der Van Heurne's.

Van dit zegel hangt de oudst bekende afdruk aan eene acte van 8 Mrt. 1355, heden o.a., want er zijn verschillende groesen van uitgegeven, bewaard ten gemeentearchieve van 's Hertogenbosch. Hoewel spelling en lettertype toelaten het stempel te beschouwen als datgene, dat onmiddelijk in 1232 is vervaardigd, belet dit de zinspeling op de heerlijkheid der Van Heurne's. Immers, al beweert Butkens, dat de baronie van Cranendonk waarvan Eindhoven — behoudens tegenbewijs — van den begin deel heeft uitgemaakt, reeds in het begin der 13de eeuw aan Engelbert van Heurne behoord heeft, bewijs daarvoor levert hij niet en, laat ik dit er aan toevoegen, zoo iets komt mij ook geheel onwaarschijnlijk voor. Coethals in zijn Histoire généalogique de la maison de Hornes laat Willem van Heurne Eindhoven verkrijgen in het midden der 13de eeuw door zijn huwelijk met Helwide van Wickerode, maar ook daarvoor ontbreekt het bewijs. Integendeel berust in het gemeentearchief volgens vermelding van Houben eene acte van 1307, waarbij de zoon van hoo

donk, aan die van Woensel gemeentegronden verkoopt en dit met consent van zijne vrouw Elisabeth van Loon, waaruit ik de conclusie trek, dat deze laatste hem de baronie van Cranendonk (en dus ook Eindhoven) heeft aangebracht. Willem zou volgens Butkens in 1266 gehuwd zijn — eene bevestiging van dit jaartal heb ik nergens gevonden — en komt het eerst officiëel als heer van Cranendonk voor in eene acte van 1282, waarbij hij en de hertog van Brabant hunne wederzijdsche rechten in de baronie regelen, te vinden in Wauters, Origine et developpement des libertés et communes belges. Dezelfde Willem wordt het laatst vermeld in eene acte van 10 Jan. 1311, bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en wellicht nog in ééne van 10 Jan. 1314, vermeld in Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, deel I, waarin van Willem, heer van Cranendonk wordt gesproken, waarna de heerlijkheid door het huwelijk van zijne dochter Aleidis met Willem van Sevenborren in laatstgenoemd geslacht is overgegaan. Willem van Sevenborren wordt als zoodanig het eerst genoemd, hetzij in de bovenvermelde acte van 1314, hetzij in het zogenaamde Latijnsch Boek van het jaar 1318, een Brabantsch leenregister, thans ten Algemeenen Rijksarchieve te Brussel bewaard. Wat de leeuw als hertogelijk symbool aangaat, staat het vast, dat deze tusschen de jaren 1288, tijdstip van den slag van Woeringen, en 1314 door vier leeuwen is vervangen. Uit dit alles kan dus de voorloopige conclusie getrokken worden, dat het tegenwoordige zegelstempel tusschen de jaren 1266 en 1314 is aangemaakt, aangenomen, dat het niet eene angstvallig aan den vorm houdende repliek uit de eerste helft der 14de eeuw van het destijds versleten ouder zegelstempel is.

Dit zegel bevat de bedoelde symbolen zonder wapenschild of schilden. Immers de symbolen hebben in zich zelf waarde. Als de hertog van Brabant of de heer Van Heurne het hunne op een schild plaatsen — en Willem van Heurne deed het reeds, omdat alleen de driehoekige vorm van het schild het drievoud der

trompen kan verklaren, — dan wil dit in den grond alleen zeggen, dat zij krijgsoversten zijn, die onder dit teeken hunne soldaten aanvoeren en in eene gesloten formatie bijeen houden. Mogelijk gebeurde het, dat eene gemeente, hetzij uit onwetendheid, hetzij door het uitslijten der rechtsbeteekenis het heerlijk symbool met het wapenschild in haar zegel opnam, dit alles doet aan de beteekenis van het gestelde niets af, afgezien nog van mijn vermoeden, dat dergelijke misbruiken eerst in de 14de eeuw aanvangen. Integendeel is de handelwijze der stad Eindhoven ^{id}jurisch juist, zij het, dat zij in dit licht in de 14de eeuw als ouderwetsch kan toeschijnen. Overweegt men nu van den anderen kant, dat de hertog zelf in de 2de helft der 13de eeuw niet schroomt zijn symbool op de rijksmunt op een schild te plaatsen, zij het nog verre van regelmatig — het recht van muntslag heeft natuurlijk met zijne kwaliteit van legeraanvoerder niets te maken — en dat de Van Heurne's in het 1ste kwart der 14de eeuw hem daarin navolgen, dan levert ook dit een argument voor het vermoeden, dat het zegel van Eindhoven, zelfs in aanmerking nemend, dat de stad afgelegen en dus achterlijk is, eerder in de 13de dan in de 14de eeuw moet geplaatst worden. Feitelijk verzet zich niets er tegen het te stellen als in of kort na 1282 vervaardigd.

Dit zegel van Eindhoven doorloopt daarna de volgende ontwikkelingsgang. Zoodra de tijdgenooten van Willem van Heurne gestorven zijn en het zoogenaamde vier-leeuwen-symbool voor goed burgerrecht heeft verkregen, m.a.w. reeds vóór het midden der 14de eeuw, gaat de juiste beteekenis van leeuw en trompen in vereeniging verloren. Het symbool wordt iets typisch Eindhovenssch en het slot is, dat de stad met voorbijgang van de oorspronkelijke juridische beteekenis van het schild, de leeuw en de trompen als haar eigen symbool op het schild verheft. Echter is dit betrekkelijk zeer laat geschiedt blijkens het zegel,

l
kenis gehecht, dan tegenwoordig en vooral was dit het geval, als het recht in het spel kwam. Het recht is formatistisch getint en zoekt in uiterlijke overeenkomsten zijne waarborgen. Wil men voor Eindhoven een bewijs, dan merke men op, hoe in het 2de zegel de fout van het eerste, want dat de trompen met de monding naar rechts gesneden zijn, is klaarblijkelijk een daad van den 13^{den} eeuwchen stempelsnijder, die van willekeur aan een rond vlak gebonden was en welke opvatting in geen enkel Heurne's wapen wordt teruggevonden, met opzet is herhaald.

Tegelijk met de bovengeschetste ontwikkelingsgang van het Eindhovensche zegel heeft eene andere der symbolen zelve plaats gevonden. Het is niet onmogelijk, dat de stad hen niet alleen op haar zegel, maar ook op andere zaken, bijvoorbeeld de kerk, het raadhuis, de poorten of andere publieke gebouwen geplaatst heeft; later blijft dit gebruik bij zaken van mindere betekenis als geijkte vaten, zilversmidskeuren, wollenloodjes etc. voortleven. Men kan onderstellen, dat hier hetzelfde geschiedt en dat Eindhoven er toe gekomen is het souvereiniteitssymbool, nu stadssymbool in de 14de eeuw op een schild op de stadspoorten te plaatsen door de overweging, dat zij thans haar eigen stadsmilitie bezit, m.a.w. een eigen wapen aanneemt. Wat hiervan zij, het laatste feit wordt bewezen door de afbeelding bij Butkens. Terloops merk ik op, dat hierbij de trompen in juiste houding zijn afgebeeld. dat is met de monding links (heraldisch rechts) gekeerd.

Dat zegel en wapen verschillende zaken zijn — de gemeente ondervond het maar al te duidelijk — volgt niet alleen uit het bovenstaande, maar ook uit het feit, dat van een zegel uit den aard der zaak alleen de vorm typisch is, terwijl de kleur door, ik zou haast zeggen, internationale kanselarijgebruiken wordt bepaald, terwijl de kleur der wapens van veel meer gewicht is. Behalve de vormsymbolen, kenden de middeleeuwen ook kleursymbolen, die tot den tegenwoordigen tijd in den vorm van vlaggen zijn blijven voortbestaan. Deze kleuren zijn voor Brabant wit

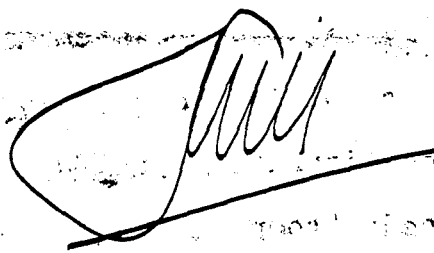
en rood geweest, in den grond eene erfenis van het Lotharingsch rijk, waaraan de Brabantsche vorsten hunne hertogelijke waardigheid hebben ontleend. Het zou in het bestek van dit overzicht te veel plaats innemen, dit alles te bewijzen; voor Eindhoven trouwens is het onnoodig, omdat de kleuren van het Eindhovenschen wapen evident wit en rood zijn. Slechts merk ik op, dat langs een omweg en volgens de bovengeschetste ontwikkelingsgang in het Eindhovenschen wapen de Brabantsche leeuw weder de oorspronkelijke roode kleur vertoont. Met het Van Heurnsche symbool is het den zelfden weg gegaan; terwijl de familie zelf de roode trompen op een gouden veld voert, zijn zij in het Eindhovenschen wapen van zilver of wit op een rooden grond.

Aan het wapen der gemeente Eindhoven, gelijk in het jaar 1816 verleend, valt nog iets anders merkwaardigs op te merken namelijk de kroon. Dit attribuut heeft in den loop der eeuwen zooveel van zijne oorspronkelijke waarde en beteekenis verloren, dat het m.i. weinig nut heeft, zijne doelmatigheid voor de gemeente Eindhoven te beredeneeren. De Hooge Raad van Adel heeft het destijds vaak verleend, terwijl meestal de gedachte voorzat, dat aldus de steden van de overige gemeenten zouden worden onderscheiden. Eigenlijk pleit er niets tegen, om ook van de kroon de bevestiging te verzoeken te meer, omdat de gemeente toch niet tot het gebruik daarvan gehouden is en naar gelang de omstandigheden het wapen met en zonder kroon zal kunnen bezigen.

Na hetgeen hierboven is geschreven, behoeft het geen be-
toog, dat de gemeente Eindhoven terecht aan H.M. de Koningin zal kunnen verzoeken, dat zij bevestigd worde in het wapen der voormalige gemeente Eindhoven, echter met verbetering der wapenkleuren, zoodat dus de beschrijving zal luiden: doorsneden 1° van zilver met een leeuw van keel en 2° van keel met drie trompen van zilver, gedekt met eene kroon met vijf fleurons, van goud .

ding van het tegenwoordige wapen, mede bij Uw schrijven ge-
voegd, niet aan de beschrijving van 1817 beantwoord. Dat de
scheidingslijn van goud is, kan men ook op de origineele af-
beelding van 1817 zien, maar is niets dan eene misvatting van
den wapenteekenaar, waaraan geene consequentie behoeft gehecht
te worden en welk in strijd is met de regelen der wapenkunde.

DE RIJKSARCHIVARIS IN NOORDBRABANT,

A handwritten signature in black ink, consisting of several stylized, overlapping loops and a long horizontal stroke at the bottom.